

Eesti sõnadest -line lõpuga.

•
Keeleteaduseline seletus ja juhatus kirja-
meestele ja kooliõpetajatele.

•
Kirjutanud Dr. J. Hurt.

inv. N° 361.

A-4092

I-8.

Eesti sõnadest -line lõpuga.

Keeleteaduseline seletus ja juhatus kirjameestele ja
kooliõpetajatele.

Kirjutanud

Dr. J. Hurt.

inv. № 361.

Tartus.

Trükitud Eesti üliõplaste seltsi kuluga.

1903.

Дозволено цензурою. Юрьевъ, 14 января 1903 г.

и 32072065

TARTU ÜL.
RAAMATUKOBU

Sisikord.

Eessõna.

Esimene päätükk.

-line lõpuliste sõnade tähendus.

- § 1. Esimene tähendus (nomina commorandi) lhk. 2
- § 2. Tõine tähendus (nomina adhaerentiae). lhk. 4
- § 3. Kolmas tähendus (nomina capacitatis) lhk. 6
- § 4. Neljas tähendus (nomina qualitatis) lhk. 10
- § 5. Wiies tähendus (nomina status) lhk. 11
- § 6. Kuues tähendus (nomina deminutiva) lhk. 12

Tõine päätükk.

- § 7. Näitusi Eesti rahwalauludest lhk. 14

Kolmas päätükk.

-line lõpuliste sõnade sündimine ja sünnitamine.

- § 8. Sünniwad alalütlewast käändest lhk. 16
- § 9. Ainsuselised ja mitmuselised sünnitused. lhk. 19

Neljas päätükk.

Mis keeletargad -line lõpulistest sõnadest ütlewad.

- § 10. Ahrens. Wiedemann. Hermann. Knüpffer lhk. 21
- § 11. Soome teadusemehed. lhk. 26

Wiies päätükk.

-line lõpu wõõriti liitmine uuemal ajal.

- § 12. Oige liitmine lhk. 27
 - § 13. Wõõriti liitmine lhk. 29
 - § 14. -lik lõpust lhk. 36
 - § 15. Segadus -line ja -lik lõpu pruukimisel lhk. 42
 - § 16. Jätk. Lõpp. lhk. 44
-

Mie keeles on väga palju sõnu, millede lõpp =line on, nagu: armuline, imeline, kurwaline, teoline, linnaline ja tuhat tõisi. See sõnade salk on wana Eesti keelewara, mis meil Soomlastega ühine on. Aga uuemal ajal on Eestis, nimelt meie kirjakeeles, hakatud neid sõnu osast wõõriti, keeleseaduste wasta, sünnitama ja pruukima. Meile on sõnad kingitud, nagu: tegeline, wigategeline, inimline, haridusline ja palju nende sarnatsid, mis muud ei ole kui ebasünnitused. Kui meie teadusest ja keele puhtusest midagi lugu peame, siis ei tohi meie neid omas keeles ega kirjas sallida. Aga hukkamõistmisega ei ole ükski asi weel parandatud. Meie peame ühtlasi ka näitama, mispärast hukkamõistetud sõnad keelewastased ja kõlbamata on ja kuidas laidetud sõnad õieti tulewad sünnitada ja pruukida. Et keegi asjatundja tänini sest asjast laiemat seletust ei ole teinud ja meie keel ommeti niisama hoolast arimist tarwitab, kui iga tõine eluasi, siis arwasin kasuliseks, sulge kätte ja asja arutuse alla wõtta. Äratagu järeltulewad ettepanekud kõigewähemalt terawamat mõtlemist ja sügawamat uurimist keeleasjus, ja siis — ka ühemeelelist =line lõpuliste sõnade sünnitamist ja pruukimist.

Ma arwan, et see kõige sündsam ja mõjusam saab olema, kui meie oma uurimise ja seletamise näituste põhja päale paneme, s. o., meie toome sõnad ette, mis waidlemata õiged Eesti sõnad õn, mis igas maakonnas ehk murdes pruugitakse ja sellepärast ka igale Eestlasele otsekohe

arusaadawad on. Selle juures waatame ka selle pääle, kudas Eesti kirjandus käsilolewaid sõnu wanemal ja uuemal ajal on pruukinud. Kõigest saame siis nägema, mis =line lõpulised sõnad tähendawad, kudas nemad on sünnitatud ja kudas ka uusi peab loodama. Ühtlasi paneme tähele, mis tähtsamad teadusemehed meie asjast on ütelnud. Kõigest loodame selgust mõistmisele ja kindlust kirjakeelele saada.

Esimene päätükk.

=line lõpuliste sõnade tähendus.

§ 1.

Esimene tähendus: Lõpp =line sünnitab sõnu, mis **olemist** ehk **wiibimist** selle juures tähendawad, mis algussõna nimetab. (Nomina commorandi.)

Näitused: Rinnaline (sõnast: rind) = see, kes rinnal on, nagu: rinnaline laps. Kõrwaline (s: kõrw) = kes ehk mis kõrwal on, nagu: kõrwaline tee, asi. Kohaline (s: koht) = kes kohal on, nagu: kohaline rahwas.

Need ja sarnatsed sõnad on **omadusesõnad** (nomina adjectiva, имена прилагательныя). Aga wäga tihti on sarnatsed sõnad **nimesõnad** (nomina substantiva, имена существительныя). Need sõnad on oma algussõna järele mitmesugused, nimelt järgmised:

1. Sõnad **kohalise** tähendusega: Kiwiline (s: kiwi = weski) = weskiline, kes kiwil ehk weskil on. Laadaline (s: laad) = kes laadal on. Laualine (s: laud) = kes laual on. Mereline (s: meri) = kes merel on. Rannaline (s: rand) = kes rannal on. Reheline (s: rehi) = kes rehel on, j. n. e. — Nii sünnitab keel nimelt kõigest **kohanimedest**, ilma piirita, uusi sõnu =line lõpuga, et ütelda, et keegi kuhugi kohta on läinud, sõitnud, et ta sääl midagi toimetamas ehk asja ajamas on, kust ta wiimati siis ka tagasi tuleb ehk kust teda tagasi oodatakse. Tartuline (s: Tartu) = kes Tartus käimas on. Kas Tartulised juba kodu? Tartulised tuliwad praegu. Riialine (s: Riig) = kes Riias käimas. Nõndasamati üteldakse: Wõruline, Wiljandiline, Paideline, Rakwereline, Narwaline, Peterburiline, Moskwaline, — Otepäaline, Kambjaline,

Helmeline, Audruline, Raplaline, Jõhwiline, Waiwaraline, —Himmasteline, Mamasteline, j. n. e.

2. Sõnad, mis mitmesugustest nimesõnadest sünnivad ja inimesi nende **ajutise töötegemise** ehk **asjaajamise** järele nime-tawad. Häriline (s: härg) = kes häris, härgade juures, härgi hoidmas on. Kalaline (s: kala) = kes kalal on. Sepiline (s: sepp) = kes sepil on. Seuline ehk seoline (s: siga) = kes seul ehk seol, sigade juures, neid hoidmas on. Heinaline (s: hein) = kes heinal on, heina teeb. Marjaline ehk marjuline (s: mari) = kes marjal ehk marjul on, marju otsib. Seeneline ehk seeniline (s: seen) = kes seenel ehk seenil on, seeni korjab. Teeline (s: tee) = kes teel on. Teuline ehk teoline (s: tegu) = kes teul ehk teol on. Nõndasamati ka: silluline (s: sild), sõõruline (s: sõõrd), jahiline (s: jaht), tööline (s: töö), üüriline (s: üür) j. n. e.

3. Sõnad, mis mõnesugustest pidudenimedest sünnivad ja nende **pidude osawõtjaid** tähendawad. Piduline (s: pidu) = kes pidul on. Niisamati: pulmaline, sajaline, wakaline, warruline, matukseline, talguline, jooduline, jaanituleline j. n. e.

4. Sõnad, mis mõnda **ametit, teenistust** ehk **eluseisust** tähendawad. Ammetiline (s: ammet) = kes midagi ametit peab, ammetil on. Asjaline (s: asi) = äriees. Mis ammetiline, asjaline sina oled? Kostiline (s: kost) = kes kostil on. Leiwaline (s: leib) = kes leiwal kuski on. Palgaline (s: palk) = kes palgal on, palgatud inimene. Moonaline (s: moon) = kes moonal on. Niisamati: Päewaline ja päewiline (s: päew), suweline ja suwiline, murretes ka suiline (s: suwi) j. n. e.

5. Mõned sõnad, mis küll mitte elawaid hingelisi ei tähenda, aga siiski nõnda mõteldud saawad, **nagu oleksiwad nemad mõned asjatoimetajad** ehk **teenistuse pidajad**. Pääline ehk pealine (s: pää, pea) = pruudi iseäraline pääehe. Pihaline (s: piht) = iseäraline osa ihukatet. Sõrmiline (s: sõrm) = iseäraline mänguriist. Suuline (s: suu) = iseäraline hobuseriistade osa, j. n. e.

Tähelepanija lugija näeb, et kõikide nende sõnade juures, mis siia esimese tähenduse liiki käiwad, tähenduse poolest ikka mõttekujud koht ja wiibimine nagu ühised pääosad meie waimusilma ees seisawad, ja et need sõnad oma sündimise ehk alguse poolest alalütlega käändega (casus adessivus) kõige ligemas ühenduses seisawad.

Lisamärk. Isikuid tähendawail =line lõpulistel sõnadel on mõnikord sugulasi =lane lõpuga. Näituseks: Tartuline — Tartlane, Riialine — Riiglane, rannaline — randlane, kirikuline — kiriklane j. n. e. Aga nende kaksiksõnade tähendus ei ole mitte ühesugune. Sõnad =line lõpuga tähendawad ainult ajutist olemist ehk wiibimist kuski kohas ehk olus, =lane lõpulisel jäädawat olemist, kindlat loomu. „Tartlane“ ja „Riiglane“ on inimesed, kes oma sündimise, loomu ehk elukoha poolest Tartu ehk Riia inimesed on; „Tartuline“ ja „Riialine“ võib iga inimene olla, kui ta aga Tartus ehk Riias wiibib ehk sääl käimas on. Niisamati on wahel „randlase“ ja „rannalise“, „kiriklase“ ja „kirikulise“ wahel. „Randlane“ on jäädaw, tawaline rannamaa elanik; „rannaline“ see, kes ainult ajuti sääl wiiwib. „Kiriklane“ on inimene, kes oma südametunnistuse ehk ilmawaate poolest kindlasti kiriku poole hoiab; „kirikuline“ on ajuti oma ihuga kirikus, — tema loomust, südametunnistusest, ilmawaatest ei ütle see sõna midagi; ta võib ka kiriku wastane olla.

Mõnikord tuleb ette, et =line ja =lane lõpulisel sõnad nii ligi kokku ulatawad, et liht inimene wahet enam ei märka. Näituseks: Üüriline ja üürlane on mõlemad inimesed, kes üüri pääl elawad. Aga peenem keeletundmine teab ka siin wahet teha. Ütleb ta „üüriline“, siis mõtleb ta ajutise üüri, mõne üüri järgu pääle; pruugib ehk kuuleb ta sõna „üürlane“, siis mõistab tema seda nõnda, kui oleks üürielu kellegi tawaline olu, tema elamise kombe.

§ 2.

Tõine tähendus: Lõpp =line sünnitab sõnu, mis ütlewad, et kellelgi ehk millelgi seda **omanduseks** ehk **küljes** on, mis algussõna nimetab. (Nomina adhaerentiae.)

Selle liigi sõnad on esialgu ehk oma loomu poolest kõik **omadusesõnad** (nomina adjectiva, имена прилагательныя), aga mõned pruugitakse mõnikord ka ilma järeltulewa nimesõnata ja ilmuwad siis ise kui **nimesõnad** (nomina substantiva, имена существительныя).

Näitused: Emaline (s: ema) = kellel ema on. Isaline (s: isa) = kellel isa on. Isalised ja emalised lapsed ei tea sest kurwastusest midagi, mis isatumatel ja ematumatel on. Lapseline (s: laps) = kellel laps on. Lapsiline = kellel lapsi ehk lapsed on. Silmaline (s: silm) = kellel silm on. Silmiline = kellel silmi ehk silmad on. Käpaline (s: käpp) = kellel käpp on. Käpiline = kellel käppi ehk käpad on. Küüruline (s: küür) = kellel küür on. Naeseline (s: naene) = kellel naene on. Rahaline (s: raha) = kellel raha on. Leiwaline (s: leib) = kellel leiba on. Kingiline (s: king) = kellel kingi ehk kingad on. Sukeline (s: sukk) = kellel sukke ehk sukad on.

Nende sõnade hulk on aruta, nimelt rahwa suus. Kus iganes algussõna oma tähenduse poolest lubab, =line lõpulist omadusesõna sünnitada, sääl sünnib see ka. Meie kirjamehed, nii näikse mull, on siin kitsama aruga, kui rahwakeel. Kirjamehed on oma koolielu ehk muidu oma elu olemise läbi wõõra keele wangi saanud, kus niisugusid omadusesõnu vähemal määral pruugitakse. Eesti keele rikkast tagawarast nimetan siin weel mõned näitused: Kehaline, kidaline, kilbiline, koonuline, krooniline, kuuline (s: kuub), lindiline, liikmeline, lipuline, lukuline, mastiline, narmaline, nimeline, nisaline, sambaline, silbiline, tressiline, warsaline, wiljaline, wäädiline, wöödiline, j. n. e. Mitmuse tähendusega: Kõrwuline = kellel kõrwad on, nänniline = kellel nännad on, sõlmiline, suliline, kulleline = kellel kullad, kuldsed ehted on, sarwiline = kellel sarwed on, tähiline = kellel tähed on, witsuline = kellel witsad on, j. n. e.

Ka siin wõime tähele panna, et ettetoodud sõnade juures koha ja wiibimise mõttepilt mitte kaugel ei ole. Omandus ja küljes-olemine on mõttewäljal koha ja wiibimise naabrid,

sugulased. Et see nii on, kinnitawad ka tõised keeled. Wenelane ütleb: быть при деньгахъ = raha juures olema, s. o., kellelgi on raha, tema on rahal, rahaline. Niisamati ütleb Sakslane: er ist bei Casse, bei Gelde = temal on raha, tema on rahal, rahaline. Bei Jahren = ealine, bei Kräften = jõuline, bei Laune = häätujuline. Ühtlasi näeme, et ka siin sünnitatud =line lõpuliste sõnade algus alalütleva käände põhja pääl seisab: rahal — rahaline, eal — ealine, jõul — jõuline, tujul — tujuline.

Lisamärk. Mis isiku ehk asja omandus (имущество, принадлежность, Eigenthum, Zubehör), tema päralt ehk küljes on, wõib mõnikord ka tema omandus (качество, Eigenschaft), tema seestpidine loom olla. See on ju ikka, kui ka oma wiisi, ikka isiku ehk asja päralt, tema juures ehk küljes. Sest siis tuleb, et hulk =line lõpulisõnu, mis esialgu siia käesolewa paragrahwi (§ 2) alla käiwad, nomina adhaerentiae on, ka nomina qualitatis, s. o. loomutähendajad sõnad, wõiwad olla, milledest pea § 4 saab rääkima. Näitused: Keeruline (s: keerd) = kus keerd ehk keerud sees, — kolmekeeruline niit —, aga ka = mis raske seletada on, — keeruline küsimus. Okkiline (s: okas) = kus okkad küljes (nomen adhaerentiae), aga ka = waewaline, walus (nomen qualitatis). — Lugija seadku pärast § 4 seletus selle lisamärgiga kokku.

§ 3.

Kolmas tähendus: Lõpp =line sünnitab sõnu, mis ütlevad, et kuski üks määratud mõõt sest sees on ehk sest sisse mahub, mis algussõna nimetab. (Nomina capacitatis.)

Algussõnad ses sõnade liigis on enamisti mitmesugused määratud ja pruugitawad mõõdud ehk arwad, aga ka mõned üleüldised sõnad, kui neid nagu mõõduks wõetakse, — sünnitused =line lõpuga on esialgu ja enamisti omadusesõnad (nomina adjectiva, имена прилагательныя), aga wõiwad mõnikord ka nimesõnad olla (nomina substantiva, имена существительныя).

I. Näitused määratud mõõtudest: Wakaline (s: wakk) = kus see mõõt sees on ehk sisse mahub, mis meie

wakaks nimetame. „Wakaline“ kott. Nõndasamati: kapaline, külimituline, matiline, topsiline, toobiline, pangiline j. n. e., sõnadest: kapp, külimit, matt, tops, toop, pang. — Tolliline (s: toll) = kus kudagi toll mõõduks on. „Tolliline“ laud, „tolliline“ wahe. Niisamati: Küündraline, süllaline, waksaline, werstaline j. n. e. — Puudaline (s: puut) = mis nii raske on, kui üks puut. — Niisamati: Punnaline, naelaline, loodiline. — Aastaline (s: aasta) = mis aasta wältab ehk on wäldanud. Nõndasamati: Kuuline, nädalaline, päewaline, tunniline. — Rublaline, kopikaline = raha, mis selle hinna wääri- line on ehk asi, mis nii palju maksab.

2. Näitused üleüldistest, pääliskaudistest mõõ- tudest: Kotiline. „Wiiekotiline“ koorem. Haluline (s: halg). „Kümnehaluline“ unik. Rusikaline. „Rusika- line“ kiwi.

3. Näitused arwudest: Üheline, kaheline, kol- meline, neljaline, wieline, kuuline, seitsmeline, kaheksaline, üheksaline, kümmeline = see, kus üks, kaks, kolm j. n. e. sees on ehk sisse mahub. Nõndasamati: Ühetõistkümmeline, kahetõistkümmeline..., ka- hekümmeline, kahekümne üheline, kahekümne kaheline..., kolmekümmeline, neljakümmeline..., sajaline, kahesajaline, kolmesajaline..., tuhan- deline, kahetuhandeline..., millioniline..., kolme- tuhanda kuuesaja seitsmekümne wieline (arwust: 3675). Nõndasamati murdarwudest: Pooleline, kolmandiku- line, neljandikuline, wiierendikuline..., kahekol- mandikuline ($\frac{2}{3}$), wiiekuuendikuline ($\frac{5}{6}$)..., kahe ja seitsmekahesandikuline ($\frac{27}{8}$) j. n. e. Sidesõna „ja“ juurelisamine on säääl tarwiline, kus selle ärajäämisest tumedus ehk segadus wõib tulla. Näituseks: Tahab keegi arwust 103 praegu käesolewat mõõdulist ehk mahutawat arwu- sõna sünnitada, siis ei wõi ta mitte ütelda: „saja kolmeline“. See on kahewaheline ütlemine, see wõib ka tähendada „umbest kolmesajaline“. Eesti keeles on see seadus, et kui arwusõna arwatawa asja't a h a pannakse, siis tähendab see, et arw mitte kindel ei ole, kahewaheline on, ainult umbesti arwatakse. „M e e s t

wiis“ tuleb senna saata, tähendab: „Umbesti wiis“ meest tuleb senna saata. Et arwuga 103 kindlasti mõõta ehk mahutada, peab üteldama: „Saja ja kolmeline“. Ehk, mis ka ette tuleb, „ja“ jäetakse kõrwale, ütlemata, ja „saja“ (genitivuse) asemel pruugitakse „sada“ (nominativust), nii et kõnekäänd nõnda käib: sada kolmeline.

Lisamärk 1. Mõõduliste ja mahutawate =line lõpuliste sõnade kõrwal pruugitakse Eesti keeles ka sõnu palja =ne lõpuga. Nõnda kui wakaline kott, aastaline laps, kopikaline sai j. n. e. üteldakse, üteldakse ka wakane kott, aastane laps, kopikane sai j. n. e. Lõppu =line pruugiwad häämeelega lõunapoolsed Eestlased (Tartlased, Wõrulased), lõppu =ne jälle põhjapoolsed (Tallinlased) enam. Läbis tikku ehk üleüldse on mõlemil sõnade salkadel siin tähendus ühesugune, aga esialgu on täiesti peenikene wahe olemas olnud, mis nüüdki weel mõnes iseäralises kõnekäänus selgesti ära tuntakse. Lõpp =ne mõõdab ehk mahutab terawasti, täiesti, lõpp =line ainult ligikaugelt, pääliskaudisemalt, ümmargusel arwul. Saksa keeli ütleksin mina nõnda: die Endung =ne **misst** den Inhalt des Gegenstandes, =line **schätzt** ihn. Mõõtmise ja mahutamise wahel wahet tehes, wõiksime Eesti keeli ka ütelda: =ne **mõõdab**, =line **mahutab**. Sellepärast olen mina ju mõni aeg tagasi praeguse seletuse kohased =ne lõpulised sõnad „nomina mensurae“ nime alla pannud (=mõõdtjad sõnad) ja on Soomlased =line lõpulistele teisenditele nime „nomina capacitatis“ annud (=mahutajad sõnad), mis ma siin ka Eesti keeleteadusele omanduseks pakun. „Vakaline“ kott tähendab esialgu kotti, kuhu umbesti arwates, ümmargusel arwul üteldes, wakk sisse mahub, — „wakane“ kott on niisugune kott, kus täiesti wakk sees on. Niisamati on esialgu wahe „toobilise“ ja „toobise“ wahel. „Toobiline“ kann on üleüldisem, pääliskaudisem ütlemine, „toobine“ kann terawam, kindlam, suuruse kohta selgem ütlemine.

Et =line lõpulised sõnad oma tähenduse poolest pääliskaudisemad, üleüldisemad on, tuleb sest, et nad oma sündimise poolest alalütleva käände põhja pääl seisawad. See kääne tähendab ju oma loomu mööda ligiolemist, juuresolemist. „Vakaline“ on oma esialguse mõttepildi poolest niisama

palju kui „waka l“ olew, waka ligi, waka juures olew, — „toobiline“ niisama palju kui „toobil“ olew, toobi ligi, toobi juures olew. — Lõpp = ne üksi jälle tähendab Eesti keeles esialgu ainet, materjaali, kust midagi tehakse ehk midagi sünnib, = ne lõpulised sõnad on esialgu ainelised nimetused. Nad tähendawad, et üks asi täiesti sest ehk teisest aimest, materjaalist on, läbi ja läbi. „Tinane“ on see, mis täiesti, läbi ja läbi, tinast on j. n. e. Sest siis tuleb, et ka mõõtmise juures = ne lõpulised sõnad täit mõõtu tähendawad, nomina mensurae on. — Et küll igapäewane kõne, nimelt murded, selle wahe tihti ära kustutawad, = line ja = ne lõpulisi sõnu praeguses liigis läbisegamine pruugiwad, siiski ei tohi teadus olewat wahet tähele panemata jätta. Nagu muidu elus, olgu ka keele kõnelemises ja kirjutamises teadus meile juhiks.

Lisamärk 2. Dr. K. A. Hermann on omas „Eesi keele grammatikas“, lhk. 32, = line ja = ne lõpulised arwusõnad ühte liiki kokku tõmmanud ja neile ühise teadusliku nime „hendarwud“ (numeralia pretialia) annud. See kokkutõmbamine on praktilises grammatikas, nagu meie ka ülemal oleme näinud, arusaadaw, keelmata. Aga antud nimi — „hendarwud“, numeralia pretialia —, ei näita mull mitte sünnis olewat. Niisugune nimi peab kõiki arwusid ära tähendama, mis siia liiki käiwad, — aga seda ei tee nimi „hendarw“ mitte. See wõtab oma hõlma ainult need sõnad, mis rahaga mõõdawad, hinda (pretium) panewad, nagu: kopika kümneline ehk kümnene, rubla wieline ehk wiene j. n. e. Teised mõõdud — neid on õige palju — jääwad selle nime alt kõik wälja, nagu: aasta kümneline ehk kümnene, pangi wieline ehk wiene j. n. e. Teadus peab terawasti lahutama, kus lahutada tuleb, ja terawasti ühendama, kus ühendada tuleb, ja see peab ka antud nimedes tunda olema. Minu arwates täidame seda teaduse nõudmist siin täiesti ja sündsasti nõnda, et = line lõpulisi arwusid „numeralia capacitatis“, s. o. „mahutawateks arwudeks, mahutusarwudeks“ nimetame, = ne lõpulisi „numeralia mensurae“, s. o. „mõõtwateks arwudeks, mõõtarwudeks“. Arwab keegi, et praktilises õpetamises praegune wahetegemine liiaks läheb, ja soowib

mõlemaid arwude liikisid kokku wõtta, siis wõib tema neid ka kokku „mõõtarwudeks“ nimetada, mis minu meelest asjakohasem on kui „hendarwud.“

§ 4.

Neljas tähendus: Lõpp = **line** sünnitab sõnu, mis isiku ehk asja **omadust** ehk **iseloomu** tähendawad, seda mõõda, mis algussõna nimetab. (Nomina qualitatis).

Need sünnitused on päris **omadusesõnad**, mis isiku ehk asja kindlat, jäädwat ehk kindlaks, jäädwaks arwatud loomu tähendawad. Nad on nagu nimesõnade kõige ligemad teendrid ja käiwad pea alati nendega ühes. Mõned ainult tõusewad mõnikord oma jalgade pääle ja pruugitakse nimesõnadena.

Näitused: Sõbraline (s:sõbr, sõber) = sõbra loomuline, sõbra sugune. Sõbraline kombe. Orjaline (s:ori) = orja loomuline, orja kohane, orja omane. Orjaline meel, orjaline põlw. Paganaline (s:pagan) = pagana loomuline, pagana juures leitaw. Paganaline wiis, mood. Rähniline (s:rähn) = rähni ehk rähna sugune, kirju kui rähn. Raipeline (s:raibe) = raibe sugune, sarnane. Trepiline (s:trep) = trepi sugune. Võrguline (s:võrk) = võrgu sugune. Sõnaline (:sõna), suusõnaline = mis sõnaga, suusõnaga on üteldud. Suusõnaline käsk. Murdeline (s:murre) = mis mõnes murdes leida, murde loomuline. Niisamati: alaline, salaline, äkiline, üheline (= ühetasane), j. n. e.

Nimesõnad: Sepiline (s:sepp) = sepatöö, sepis. Wirmaline (algussõna on siin Eesti keelest kadunud) = rahutu, sõnakuulmata, pääletükkija inimene ehk loom; mitmuses: wirmalised = põhjawalu.

Alalütlewa käände põhi, mille pääl need sõnad oma sündimise poolest seisawad, paistab ka siin wälja. „Sõbraline“ kombe on see, mis sõbral on; „orjaline“ põlw on see, mis orjal on; „rähniline“ on see omadus, mis ka rähnil ehk rähnäl on, j. n. e.

Lisamärk. Selle liigi sõnade hulk saab weel palju suuremaks ja mitmepoolsemaks tõusma, kui lugija järgmise paragrahwi ja tema lisamärgi ära on lugenud.

§ 5.

Wiies tähendus: Lõpp = **line** sünnitab sõnu, mis seda **olu** ehk **järke** tähendavad, mille sees isik ehk asi algussõna põhjuse pääl ajuti olemas leitakse. (Nomina status).

Näitused: Jalaline ehk jaluline (s:jalg) = kes jalal ehk jalul seisab ehk käib. Tõbine on juba jalal, jalul. Warjuline (s:wari) = mis warjul on. Warjuline koht = koht, mis warjul, warjatud, kaitstud on. Särgiwäeline = kes särgi wäel on, kellel ainult särk seljas. Särgiwäeline käik, seismine. Esiotsaline töö = töö, mis esiotsa, esiotsal, alguses tehti. Kahewaheline = mis kahewahel on. Kahewaheline asi = asi, millest senna ja tänna, mitmeti wõib mõelda. Silmapilguline (s:silmapilk) = mis silmapilgul sünnib. Silmapilguline käsk = käsk, mis silmapilgul, otsekohe antakse, j. n. e.

Lisamärk. Wäga palju = **line** lõpulisõnu, mis esialgu **olu** ehk **järke** tähendavad, nomina status on, pruugitakse pärast omaduse ehk iseloomu tähendamiseks, on siis nomina qualitatis. (Waata § 4 lisamärk). Nagu asjade ehk isikute omandus ehk see mis nende küljes on, nende asjade ehk isikute omaduseks wõib saada (waata § 2 lisamärk), nõnda siin ka nende **olu**, järg, ajutine seisukord. Meie uurimise ja seletamise all olewate sõnade liigipiirid ei ole kindlad. Üht ja sedasama sõna wõib tihti siin ja sääl liigis leida. See on igas keeles nõnda, nii ka Eesti keeles. Sõnad, mis esialgu **olu**, **järke**, seisukorda tähendavad, siis aga pärast enam omadust, iseloomu, — on näituseks järgmised: Nutuline (s:nutt) = kes **nutul** on, kes **nutab**. Sõna tähendab esiotsa seda **olu** ehk **järke**, kus **nutetakse**, **nutma** peab. Aga niisugune seisukord wõib ka jäädwaks olla, omaduseks saada. „Nutuline hääl“ ei ole mitte igakord otse see hääl, mis **nuttes** kuulatakse, waid ta wõib ka niisugune olla, mis otse rõõmu tujul ehk rõõmu olul kuulatakse, aga **nutu** loomu, **nutu** omadust ilmutab. Esialgune olusõna on omaduse, loomu tähendajaks saanud. Otse niisamati on lugu sõnadega: Leinaline, ohuline, piinaline,

waewaline, waluline, himuline, naljaline, naerule, lustiline, rõõmuline, mureline, wihaline, rahuline, õnneline, rutuline, pakiline, wihmaline, tuisuline, tormiline, wahuline j. n. e. Aga kõik need sõnad seisawad oma sündimise poolest alalütleva käände põhjal. Nutuline = nutul olew, leinaline = leinal olew, ohuline = ohul olew j. n. e.

§ 6.

Kuues tähendus: Lõpp = **line** sünnitab sõnu, mis algussõna tähendust ehk sisu **wähendawad**. (Nomina deminutiva).

Siin on algussõnad ise alati omadusesõnad (nomina adjectiva, имена прилагательныя). Neist sündinud **uued omadusesõnad** = line lõpuga vähendawad, pehmendawad, alandawad omadust ehk algussõna sisu.

Näitused: Araline (s:arg) = kes wähe arg. Kurwaline (s:kurb) = wähe kurb. Peeneline (s:peen) = wähe peenikene. Nooreline (s:noon) = wähe noon. Wanaline (s:wana) = wähe wana. Niisamati: Ahneline, haigeline, kehwaline, kõhnaline, pahaline, pühaline, tooreline j. n. e.

Nagu kõigis eelkäiwates liikides, seisab ka siin sõnade tähendus oma sündimise poolest alalütleva käände põhjal. „Araline“ ei ole weel „arg“, täiesti selle omaduse ilmutaja, waid tema on ainult selle omaduse ligi, selle juures, aral olekul. „Kurwaline“ ei ole weel „kurb“ selle sõna täies mõttes, waid kurwa ligi, selle juures, wähe kurb, kurwal olekul, mis pea wõib kaduda.

Lisamärk 1. Wähendawaid omadusesõnu sünnitab Eesti keel ka palja = ne lõpuga: Arane (s: arg), kurwane (s: kurb), kehwane (s: kehwa), pahane (s: paha), pühane (s: püha), j. n. e. Praktikalisesest seisukohast waadates wõime ütelda, et tähenduse poolest = line ja = ne lõpuliste wähen-duste wahel suuremat wahet ei ole, neid wõib läbisegamine pruukida. Meie wõime ühesuguse õigusega ütelda: Araline ja arane hing, kehwaline ja kehwane seisukord, tema oli

pahaline ehk pahane j. n. e. Aga peenemalt tähele pannes, teaduslikult otsustades, peame juure lisama, et esialgu mõlemate wähenduste wahel siiski täiesti äratuntaw wahe on. Lõpp =ne tähendab wähendust kui omadust, loomu, lõpp =line kui ajutist olu ehk järke. „Pahane nägu“ on terawam, kõwem ütlemine, kui „pahaline nägu“. See wahe seisab mõlemate wähenduste sündimise põhja pääl. Lõpp =ne sünnitab ainelisi sõnu, mis läbi ja läbi seda on, mis algussõna nimetab, olgu ka iseäralistel olekutel, nagu siin käesolewas sõnade liigis, wähendatud, pehmendatud mõõdul, — lõpp =line sünnitab alalütleva käände põhja pääl sõnu, mis ainult ligiolemist, juuresolemist, sellega enam wäljastpidist ühendust tähendawad. Asjalugu on siin otse seesama, mis meie ülemal pool (§ 3 lisamärk 2) mõõtwate ja mahutawate arwude kohta tundma õppisime.

Lisamärk 2. Mõnikord kaotawad wähendawad omadusesõnad =line lõpuga oma esialguse wähendusewõimu enam ehk wähem ära ja saawad enestele uue, enam ehk wähem muudetud tähenduse. Näitused: Kurjaline (s: kuri) tähendab esiteks seadust mõõda „wähe kuri“, „kurja päraline“, aga siis tõiseks ka seda, et keegi ühel ehk tõisel olekul meelega kurja näo teeb, kurja nägu näitab, kurjust ilmutab, kus kurjust loomu poolest ei olegi. „Isa on wäga kurjaline“ tähendab: „Isa on sell iseäralisel korral wäga kuri“, miska aga sugugi ei ole öeldud, et ta oma loomu poolest kuri on. Oma loomu poolest wõib ta otse koguni hää ja tasane olla. Tahaksime isa loomu tähendada, siis peame ütleva: „Isa on kuri“. Nägusamaks seletuseks lisan Wanast kandlest (I. lhk. 18) salmikesed juure:

Kuule, kulla welekene,
 Mine kodo kurjaline,
 Wõta kuoku koa tielt,
 Tapidsa' tare läweltä,
 Pessä kotost kuwwe' kosja',
 Welitsista wiie' wiina'.

Suureline (s: suur) = wähe suur; aga enam pruutakse seda sõna muudetud mõttes: kes ennast suureks arwab,

uhke, iseennast täis, kiitleja on, — näitab, nagu oleks ta mõni „suurus“, aga ei ole mitte. — Siia käiwad ka: Pitkaline (pitkaline haigus, wihtm, mees, kombe), laialine, tühjaline.

Tõine päätükk.

Näitusi Eesti rahwalauludest.

§ 7.

Et =line lõpuliste sõnade tähendust ja sünnitamist nägusamaks teha ja kinnitada, arwan ma tarwiliseks, näitusi rahwalauludest ette tuua. Meie wanad laulud on Eesti rahwa oma liha ja weri, nende laulude keel selge Eesti keel, nende sõnad õiged Eesti waimu lapsed. Kes rahwalaulude kohtumõistmise järje ees oma keele-eksami laitmata ära on teinud, see on keelemeister. Ma wõtan omad näitused trükitud laulukogudest, nimelt H. Neus'i, Dr. M. Weske wäljaannetest ja minu omast Wanast kandlest.

1. =line commorandi ehk juureswiibimise =line:
- Neus, lhk. 352: Kõik olid uhked pulmalised.
- Dr. Weske I. lhk. 33: Sulasest saab suuri meesi,
Perepojast palguline,
Palguline, päiwiline.
- Dr. Weske II. lhk. 14: Kuusest käiwad kosilased,
Aawast käiwad asjulised.
- W. K. I. lhk. 8: Pääst ma pästi päiwilisel.
- W. K. I. lhk. 16: Kiwiliste kinnaste kuiwada.
- W. K. I. lhk. 54: Padjah wele palgalise'.
2. =line adhaerentiae ehk küljesolemise =line:
- Neus, lhk. 62: Tapame siku sarwilise.
- Neus, lhk. 363: Tõised kõik olid tressilised,
Puhas kõik olid poordilised.
- Dr. Weske I. lhk. 16: Suu on seitsme sopiline,
Kael on kahe kandiline,
Nina nelja nurgeline.
- Dr. Weske II. lhk. 63: Kulleline kaasukene.
- W. K. I. lhk. 32: Olgu küü' kõrdelise',
Olgu nao' narmelise'.

- W. K. I. lhk. 34: Illos neio imäline,
Kabos neio kandjaline.
- W. K. I. lhk. 144: Ega naara õige naine,
Laida naine latsiline.
- W. K. II. lhk. 150: Seäl ma kukun kullelene,
Laalan laia rahalene.
- W. K. II. lhk. 150: Helgib juba helmelene.
- W. K. II. lhk. 175: Siis saad naese nastulese,
Tinarinna ristilese.

Loomutähendajad näitused, mis esialgu küljesolemist tähendawad:

- Neus, lhk. 393: Seest siiru wiiruline,
Pealt kulla karwaline.
- Dr. Weske II. lhk. 81: Peened padjad plekilised.
- W. K. I. lhk. 114: Milles sie maa tsömbeline,
Tsömbeline, jombeline.
- W. K. I. lhk. 120: Ma otsi oma olalise,
Kae oma kaalalise,
Wõta oma wõimalise,
Saa oma sarnalise.
- W. K. I. lhk. 136: Kuus olli kure karwalist,
Säidse säre soomelist.
- W. K. II. lhk. 59: Jutad kulla keerulesed.
- W. K. II. lhk. 169: Kannab kaltsud kilbilesed.

3. =line capacitatis ehk mahutaw =line:

Ühest Setu laulust: . . . mõne puudalitse'.

4. =line qualitatis ehk loomutähendaja =line:

- Neus, lhk. 279: Palged eha punalised.
- Dr. Weske II. lhk. 30: Anna pinki peeeleline,
Lauda ette laasiline.
- W. K. I. lhk. 10: Tie' kõnne' kõlwulise' . . .
Teie kõnnik kõrraline,
Jala astuk arwoline.
- W. K. I. lhk. 52: Mull o mies meeleline,
Kaas kaala arwoline.

- W. K. I. lhk. 64: Üle karksi kate aia,
 Üle käwe kärbilise,
 Üle pilli pistilise,
 Üle ropse rohilise.
- W. K. II. lhk. 121: Naene nõmme roosilene.
- W. K. II. lhk. 125: Kas on pingid peelelised?
- W. K. II. lhk. 158: Härra witsad äkilised,
 Roua witsad roosalised.

5. =line status ehk järjetähendaja =line:

Jutu aluline = jutu alune.

Kohtu aluline = kohtu alune.

Loomutähendajad näitused, mis esialgu ajutist olu ehk järge tähendawad:

Neus, lhk. 91: Siin tuigub naene tusaline,
 Waagub naene waewaline.

Dr. Weske I. lhk. 1: Lustiliste laua taha . . .
 Leinaliste keske'elle.

W. K. I. lhk. 6: Kas sull liiga hobesta,
 Wallalista warsakeist?

W. K. I. lhk. 40: Saa—a sa naista naarulist.

W. K. I. lhk. 110: Kui näit näio sündüwät,
 Oholisel olewat.

W. K. I. lhk. 160: Imä hääli hädaline.

6. =line deminutivum ehk wahendaw =line:

W. K. I. lhk. 18: Mine kodo kurjaline.

Kolmas päätükk.

=line lõpuliste sõnade sündimine ja sünnitamine.

§ 8.

Kust saawad =line lõpulised sõnad oma alguse? Kudas sünniwad nemad? Kes eelkäiwad paragrahwid tähelepanemisega läbi on lugenud ja ettepanud näitused läbi mõtelnud, see peab ütlema: Need sõnad seisawad alalütleva käände ehk adessivus'e põhja pääl, säält on nemad wälja

kaswanud, casus adessivus on nende ema. See on ka nõnda, — seda tunnistab sõnade tähendus ja sõnade nägu.

Alalütlew kääne ehk casus adessivus, mille lõpp Eesti keeles =l on, näituseks: mere—l, kala—l, marja—l, marju—l, sepa—l, sepi—l, — tähendab, lühidelt kokku wõttes:

1) Kohta, kus ehk mille juures ehk mille ligi keegi ehk midagi on. Isa on mäel, kaewul, heinamaal, teel; pada on tulel, j. n. e.

2) Aega. Suwel, talwel, neil päiwil, sell ööl, wanal ajal, õigel ajal, j. n. e.

3) Kombet ja wiisi. Sell kombel, mill wiisil, ühel meelel, elan wenna leiwal, kaswasin isa hirmul ja ema armul, j. n. e.

4) Olu ehk järke. Käib jalal, ahi on söel, suu on ilal, töö on hakatusel, j. n. e.

5) Isikut ehk asja, kellel ehk millel midagi on. Kuningal on kroon. Linnul on tiivad. Rehal on wars.

Seame nende tähendustega =line lõpulised sõnad kokku, wõrdleme terawasti ja mõtleme hästi järele, siis peame selle otsusele jõudma, et =line lõpulised sõnad alalütlewast käändest ehk adessivus'est on sündinud. Walgustame praegust ütlemist näitustega.

1. =line commorandi ehk juureswiibimise =line:

turuline	on:	kes	turul	on,
Riialine	on:	kes	Riia	teel on,
tööline	on:	kes	tööl	on,
üüriline	on:	kes	üüril	on,
päewiline	on:	kes	päewil	on,
palgaline	on:	kes	palgal	on, —

j. n. e.

2. =line adhaerentiae ehk küljesolemise =line:

kingiline	tähendab:	keegi	on	kingil,
tressiline	"	"	"	tressil,
keeruline	"	midagi	on	keerul,
okkiline	"	"	"	okkal, —

j. n. e.

3. =line capacitatis ehk mahutaw =line:

Rublaline tähendab seda, mis rublal, s. o. rubla hinnal ümber käib ehk mis rublal s. o. rubla eest ostetakse.

Naelaline on see, mis naela kaalub, naela raskusel olemas on, — j. n. e.

4. =line qualitatis ehk loomutähendaja =line:

Roosiline on see omadus, mis ka roosil, roosi juures ehk roosi küljes leitakse, roosil olemas on.

Punaline on see omadus, mis punal on, — j. n. e.

5. =line status ehk järjetähendaja =line:

torsuline on: mis torsul on,

wahuline on: mis wahul on, —
j. n. e.

6. =line deminutivum ehk wähendaw =line:

pahaline on: kes pahal (tujul, näol, meelel) on,

pühaline on: mis pühal (seisul, näol) on, —
j. n. e.

Mõnikord tuleb ette, et =line lõpulisele sõnale mitte otsekohe alalütlew kääne ei wasta, waid mõni tõine kääne. Näituseks: Pulmaline on see, kes pulmas on. Siin on alalütleva käände asemel seesütlew kääne (casus inessivus) wastamas. Neljatiwaline on see, millel neli tiiba, mis nelja tiiwaga ehitatud on. Siin jälle on alalütleva käände asemel kaasaütlew kääne (casus comitativus) wastamas. Aga see ei tee meie seletusi ja otsusi tühjaks. Need tõised wastawad käänded on niisugustel olekul oma mõtte poolest ikka kudagi alalütleva käändega sugulased, temale sarnatsed. Nagu iga uurija teab, on keeleteaduses sarnadusel — teadusemehed ütlevad „analogial“ — suur ja laialine mõjumine.

Meie otsus on ja jääb see: =line lõpulised sõnad Eesti keeles on alalütleva käände lapsed — ehk teadusekeeli ümber üteldes: = line lõpulised sõnad on nomina adessiva. Nende põhjusemõte on juureswiibimine ehk küljesolemine, kust ka mahutamine, loomutähendamine, järjetähendamine

ja vähendamise wälja on kaswanud. Nema*d* sünniwad nõnda, et alalütlewale käände*le* **i+ne** külge liidetakse ehk lõpuks antakse, kus **i** praegusel keele olul ühendaw ehk siduw hää*l* on, **ne** aga päris sünnitamise silp, mis ka muidu wäga tihti Eesti keeles sõnade loomiseks pruugitakse. **Lõpp** = **line on siis kolmest osast kokku pandud: l+i+ne**, s. o. alalütlewa käände lõpp **l** + sidehää*l* **i** + liitsilp **ne**, mis kokku uue, kokkupandud lõpu sünnitawad. Kalaline on = **kala+line** = **kala+l+i+ne**, metsaline on = **metsa+line** = **metsa+l+i+ne**, asjaline = **asja+line** = **asja+l+i+ne**, j. n. e.

§ 9.

Et = **line** lõpulised sõnad alalütlewast käändest sünniwad, neid käändeid aga kaks on: tõine ainsuses, tõine mitmuses, siis on meie uurimisel olewad sõnad ka kahesalgalised, tõised on **ainsuselised**, tõised **mitmuselised**. Ainsuselisi on palju enam; mitmuselisi sünnitab keel palju harwemine, nimelt siis ainult, kui mitmuse pääle rõhku tahetakse panna, mis ka igakord selgesti ära on tunda.

Näitused: Asjaline (ainsuseline sõna) on = kes asja ajab, asjuline (mitmuseline sõna) on = kes asju ajab. Lapseline (a.) = see, kellel laps on, lapsiline (m.) = kellel lapsi on. Kullaline (a.) = kullaga ehitud, kulleline (m.) = mitmesuguste kuldehetega ehitud. Silmaline (a.) = kellel silm on, silmiline (m.) = kellel silmad, silmi on. Nõndasamati seisawad ja käiwad kõrwu paaris: Marjaline (a.) ja marjuline (m.), seeneline (a.) ja seeniline (m.), päewaline (a.) ja päiwiline (m.), kingaline (a.) ja kingiline (m.), sukaline (a.) ja sukeline (m.), sõlmeline (a.) ja sõlmiline (m.), sarweline (a.) ja sarwiline (m.), nurgaline (a.) ja nurgeline, j. n. e. Mõned nendesugused sõnad pruugitakse, oma sisu ehk tähenduse pärast, pea alati mitmuse mundris, nagu: Häriline, seoline ehk seuline, sepiline, silluline.

Lisamärk 1. Kui keegi tahaks kahelda ehk imeks panna, et käändest (casusest) uusi sõnu tehakse, sellele wastame,

et see Eesti ja Soome keeles sugugi ime ei ole, waid ka muidu mõnikord ette tuleb. Meil on, näituseks, sõnad pärastane ehk pärastine, mis „pära“ — sõna seestütlewast käändest (casus elativus) on sündinud, küllaldane, mis „küll“ — sõna alaltütlewast käändest (casus ablativus) tuleb, j. n. e. Kui jälle mõnikord näikse, et =line lõpulised sõnad määrasõnadest (adverbia) sünniwad, nagu püstiline sõnast „püsti“, äkiline sõnast „äkki“, siis tuleb meeles tuletada, et need määrasõnad, mis siin algussõnadeks on, ise esialgu nimesõnad on, mis aga puuduliseks on jäänud, nii et neid praegu ainult mõnes käändes pruugitakse. „Püsti“ ja „äkki“ on sõnadest „püst“ ja „äkk“ sündinud, mis weel mõnes kokkupandud sõnas nimetawa käände näol alles olemas leiame, nagu „püstnuga“ ja „äkkwiha.“ „Püstiline“ ja „äkiline“ on nende sõnade alalütlewast „püstil“ ja „äkil“ tulnud, aga need algussõna käänded (alalütlewad) on igapäewasest kõnest kadunud.

Lisamärk 2. Et =line lõpulistel sõnadel alati alalütlew kääne (adessivus) sündimise põhjaks ehk alguskujuks on, siis on selge, et need sõnad ainult tõistest **käänatawaist sõnust**, s. o. nimesõnadest, omadusesõnadest, asesõnadest ja arwusõnadest, sündida wõiwad. Neid sõnu kokku nimetab keeleteadus „nominateks“ (nomina), nende sõnade lõppude muutmist „deklineerimiseks“ (declinatio) ehk „käänamiseks.“ **Aja-** ehk **tegusõnadest** (verba) ei sünnita Eesti keel iganes =line lõpulisel sõnu, sest aja- ehk tegusõnad seisawad oma loomu ja lõppude muutmise poolest omas iseäralises liigis, nominatest lahus. Neil ei ole alalütlewat käänet ega siis ka selle käände lapsi, s. o. =line lõpulisel sõnasünnitusi. Kui uuema aja kirjamehed sõna „tegeline“ ja tema sulase „wigategeline“ elule ja jalule on seadnud (ajasõnast „tegema“), siis on see keelewiga, — nimetatud sõnad on ebasünnitused, wärdjad, nagu juba omas seletuse sissejuhatuses oleme ütelnud.

Lisamärk 3. Meie oleme ülemal =line lõpulised sõnad tähenduse poolest kuude liiki jaotanud. Sellega ei taha meie mitte ütelda, nagu oleks neil liikidel nii kindlad piirid ümber, et nad üksteisest täiesti lahutatud on, nii et ühe liigi sõnal teise liigiga midagi tegemist ei ole, pääle ühise sündimise

alalütlevast käändest. Ei! Asi ei ole nii. Sagedasti tuleb ette, et üks = line lõpuline sõna ühtlasi mitmesse liiki käib ehk et temal mitu tähendust on. Juba § 2 näitasime, et küljesolemise = line (=line adhaerentiae) tihti ka asja loomu võib tähendada, ka loomutähendaja = line (=line qualitatis) on, näituseks: keeruline, — niisamati ütlesime § 5, et järjetähendajad sõnad (nomina status) mõnikord ka omadust ehk loomu võivad tähendada, loomutähendajad sõnad (nomina qualitatis) on, nagu: leinaline, nutuline ja palju teisi. Aga päale selle võib ka veel teisi ühisusi olla. Piduline on inimene, kes pidul on; siin on see sõna nimesõna ja =line on =line commorandi, juureswiibimise =line. Aga piduline võib ka omaduse sõna olla, nagu kõnekäänus piduline kombe, piduline söök; siis on sõna piduline neljandamast liigist, ta on loomutähendaja sõna (nomen qualitatis). Niisugusid mitme liigi osalisi on palju, aga põhjusemõte jääb ikka üheks, s. o. nad seisavad alalütleva käände (adessivus'e) põhja pääl.

Neljas päätükk.

Mis keeletargad = line lõpulistest sõnadest ütlevad.

§ 10.

Mis ütlevad muud grammatikamehed meie = line lõpulistest sõnadest? Niipalju kui mulle sest teada saanud, panen alamal ette.

E. Ahrens lahutab = line lõpulisel sõnad kahte jakku, nimesõnadesse ja omadusesõnadesse. Esimestest ütleb tema (Grammatik der Ehstnischen Sprache I. lhk. 124): „line liidetakse ainsuse omastawa (ehk mitmuse osastawa pehmentatud kuju) külge, ja tähendab inimest selle järele, mis tegewuses ehk kus kohal ta on¹⁾: abiline Gehülfe, heinaline Heumacher,

1) line wird an den Relativ Sing. (oder an den Indefin. Plur. mit schwacher Form) gefügt, und bezeichnet eine Person ihrem Geschäfte oder Aufenthalte nach.

korraline Frohnarbeiter, palgaline Miethling, pörguline Höllenbraten, pulmaline Hochzeitgast, reieline Drescher, saunaline Badstüber, taewaline Himmelsbürger, talguline Erntefestgast, teuline Arbeiter, weskiline Mahlgast, etc. (abweichender Bedeutung sind: leheline Lauge, suuline Gebiss). — Mitmuse osastawaga: häriline Ochsenhüter, käsiline Handlanger, marjuline Beerenpflücker, päiline (statt päiwiline) Tagelöhner, seuline Schweinehüter, silluline Wegebetterer.“ — Omadusesõnadest kirjutab Ahrens (lhk. 127): „line: auline geehrt, aukline löcherig, koopline grubig (von koobas), aber sambaline streifig (von sammas); — äkiline jäh, armuline gnädig, aruline gleich, ealine alterig, ein Alter habend (von iga), järguline abgestuft, keeruleine dräthig, kriimuline streifig, lapiline scheckig, meeeline gesinnt, mureline sorgenvoll, okkaline dornenvoll, pitkaline langsam, rahuline ruhig, ristiline gekreuzt, rõõmuline fröhlich, rohiline grasgrün, rutuline eilig, täieline vollkommen, täpiline getüpfelt, tarwiline nöthig, triibuline streifig, waewaline mühselig, wiljaline kornreif, etc.“ Enam Ahrens ei ütle. — Et lõpp = line alalütlewast käändest ja = ne lõpust on sündinud, sedamööda siis kokkupandud lõpp on, ei ole Ahrens mitte ära tunnud. Tema silmist on = line ühekordne liide, üksainus element, mis, nagu tema ütleb, ainsuse omastawa käände (genitivus'e) ja mitmuse osastawa käände (partitivus'e) otsa pannakse, aga wiimisel puhul ikka sõnatüwe pehmendatud kuju külge. Aga, ütleme meie wasta, kudas on sõnaga „hoosteline“ lugu? Siin on ju Ahrensi seaduse wasta = line ka mitmuse genitivus'e otsa liidetud. Ehk vaatame sõnade „seuline“ ja „silluline“ pääle. Need olewat Ahrensi õpetuse järele mitmuse partitivus'est, nimelt tema pehmendatud kujust sündinud. Aga sõnad „siga“ ja „sild“, mis sõnadele „seuline“ ja „silluline“ põhjuseks on, kuuluvad mitmuse partitivus'es „sigu“ ja „sildu.“ Pehmendatud kuju neil käänetel siin ei olegi, ükski Eesti murre ei ütle mitmuse partitivus'es „seu“ ehk „sillu.“ Meie ei wõi siis ka sõnu „seuline“ ja „silluline“ mitte partitivus'est sünnitada. Aga küll leiame sõnatüwe pehmendatud kuju mitmes tõises mitmuse käändes, nende hulgas ka alalütlewas käändes „seul,“ kust „seuline“

tõesti tuleb, ja „sillul“, kust „silluline“ tuleb. — Meie näeme, Ahrens ei ole =line lõpulisi sõnu mitte veel ära seletada jõudnud, ei nende sündimise ega nende tähenduse poolest. Mis =line lõpulisel omadusesõnad tähendavad, sest ei lausu Ahrens sõnagi.

Akadeemikus **Dr. F. J. Wiedemann** räägib (Grammatik der Estnischen Sprache, lhk. 217 jj.) -line lõpulistest sõnadest laiemalt. Kust ja kudas need sõnad sündinud, sest ei ütle tema midagi. Aga muidu, nimelt sõnade tähenduse kohta, kirjutab tema nõnda: „line on ne kõrwal küll kõige rohkem tarwitataw nimesõnade liide, iseäranis omadusesõnade sünnitamiseks. Ta wahetab tihti =ne, =lik, =lane, ka =kas ja =mine'ga, ilma et wõõras nende wahet tähele paneks, ja kahtlemata on isegi rahwaliikmele — nagu nende sõnade tarwitamisest otsustada wõib — niisugune wahe, kui see ka alguses olemas olnud ja paiguti ka weel praegu tähele pannakse, ommetigi tõistel kordadel ära kadunud. a) =line sünnitab kõige tawalisemalt omadusesõnu, niisama kui =lane, millega ta sagedasti ühte läheb, iseäranis nimesõnadest. Nimesõnust sünnitatud omadusesõnad tähendawad ainult harwa ainet, millest asi tehtud on, nagu kullaline = kullane (kuldne), enam aga, mis asjas on, mis tema küljes on ehk mis laadi ta on. (Siin paneb Wiedemann hulga näitusi ette, nende seas sõnad: armuline, aukline, isaline, jooneline, liheline, j. n. e.). — Omadusesõnust sünnitatud sõnade tähendus on ikka nõrgendatud, kui ka see wahe wõõrale mitte alati tunda ei ole, näit. hellaline (hörn, hell), kehwaline (nõrga wõitu, puuduline, kehwa)... — b) Nimesõnad lõpuga =line on osast lihtsalt nimesõnadena tarwitatawad omadusesõnad (substantivirte Adjectiva), nagu abiline (abi-andja, abinik, abi), asjaline (tubli, kõlblik, asja-ajaja)... , osast samakõlaliste omadusesõnade kõrwal tarwitatawad nimesõnad, aga neist lahku minewa tähendusega, nagu jauline (jaotatud, jaoga, osawõtja), käsiline (käepärane, kätteandja)... , osast on wiimati need sõnad ainult nimesõnad, mis iseäranis isikuid tähendawad nende töö, tegewuse ehk asupaiga järele, nagu häriline (härjade hoidja), lambaline (lambakarjane), seuline (seakarjane). Pääle selle tarwitatakse nii sünnitatud sõnu weel loomade tähendamiseks,

nisama kui sõnu =lane lõpuga, nagu kihuline = kihulane (säask) . . . , ka eluta asjade tähendamiseks, nii kui istuline = istik (istutatud taim), kiwiline (õllesegu) . . .“¹⁾

Wiedemann teeb, nagu lugija märkab, sõnade tähenduse määramises juba teravamine wahet, kui Ahrens, aga siiski puudub temal näitamine, mis üksikute tähenduste alg ehk põhjusemõte ja ühendaw side on. Teaduslikult ei wõi tema seletusega mitte weel rahul olla.

Dr. K. A. Hermann on palju uusi sõnu loonud, mis oma wäärtuse poolest wäga mitmesugused on, aga õpetust, kudas Eesti keel sõnu sünnitab, ei ole tema minu teades kuski annud.

1) „=line ist nebst = n e wohl das am häufigsten gebrauchte Nominalsuffix, besonders zur Bildung von Adjectiven. Es wechselt vielfach mit = ne, = lik, = lane, auch = kas, = mine, ohne dass dabei für den Fremden ein Unterschied merklich wäre, und ohne Zweifel ist — nach dem Gebrauche zu schliessen — auch für den Nationalen selbst ein solcher Unterschied, wenn auch ursprünglich da gewesen und zum Theil auch noch beobachtet, dennoch in anderen Fällen wohl auch geschwunden. a) =line bildet am gewöhnlichsten Adjective, wie = lane, mit dem es öfters zusammenfällt, vorzugsweise von Substantiven. Die von Substantiven abgeleiteten Adjective bezeichnen nur selten den Stoff, aus welchem ein Gegenstand besteht, wie kullaline = kullane (golden, kuld), mehr was ein Gegenstand enthält, womit er versehen ist oder wie er geartet ist: armuline, aukline, isaline, jooneline, lihaline. — In den von Adjectiven abgeleiteten ist wohl immer die Bedeutung eine etwas geschwächte oder sonst modificirte, wenn auch dem Fremden sich dieser Unterschied nicht immer fühlbar macht, z. B. hellaline (zart, hell), kehwaline (schwächlich, dürftig, kehw) . . . — b) die Substantive auf = line sind theils einfach nur substantivirte Adjective, wie abiline (hülffreich, Gehülfe, abi), asjaline (tüchtig, tauglich, Geschäftsmann, asi) . . . , — theils zwar mit einem gleichlautenden Adjectiv daneben, aber in mehr abweichender Bedeutung, wie jauline (zertheilt, — theilig, Theilnehmer, jagu), käsiline (handgerecht, Handlanger, käsi) . . . , — theils endlich sind es ausschliesslich Substantive, welche besonders Personen bezeichnen nach ihrem Thun und Treiben oder Aufenthalt, wie häriline (Ochsenhüter, härg), lambaline (Schaffhüter, lammas), seuline (Schweinehüter, siga) . . . Übertragen werden so gebildete Wörter auch auf Thiere, wie die auf = lane, wie kihuline = kihulane (Mücke, kihu Kleines) . . . , auch auf Unbelebtes, wie istuline = istik (Setzling, ist), kiwiline (Maische, kiwi) . . .“

Tema „Eesti keele grammatikas“ puudub see tähtis keeleõpetuse osa täiesti. Meie ei tea siis ka mitte, mis tema =line lõpuliste sõnade sündimisest ja tähendusest teaduslikult õpetab. Kaks aastat tagasi on Dr. Hermann „Postimehes“ (1900 № 259 nowembri kuus) mõne oma mõtte selle asja kohta ilmutanud, mis aga teadusest eemale jääwad ja mingisugust pilti tema õpetusest ei anna. Dr. Hermann ei tahtnud meelega =line lõpust rääkida. Ta jättis selle tõiste hooleks.

Esimene, kes minu teades Eestis =line lõpuliste sõnade seletamisele õige põhja on pannud, ehk piltlikult ütelda, kes =line lõpuliste sõnade sündimise koha üles leidis, oli Kadrina kihelkonna õpetaja **A. Knüpffer** († 1843), kes aastail 1814 ja 1817 J. H. Rosenplänter'i tutwas teaduslikus ajakirjas „Beiträge zur genaueren Kenntniss der ehstnischen Sprache (Heft 3 ja 8)“ kaunis pitka kirjatöö Eesti keele sõnade sünnitamisesest trükis välja andis, mis weel praegugi — pea sada aastat pärast ilmumist — väga tähelepanemise väärt on. Knüpffer ütleb (Heft 8 lhk. 24) — pärast seda, kui ta =l lõpulistest omadusesõnadest (rumal, kawal, madal j. n. e.) on kõnelnud — nõnda: „Palju arwurikkamad (kui nimetatud sõnad =l lõpuga) on =linne'ga sünnitatud omadusesõnad, mis, minu arwates, dativist tekkinud on“¹⁾. „Dativi“ nimega tähendasiwad, nagu asjatundjad teawad, wanemad keeleõpetajad Eesti keeles alalütletwat ja alalütletwat käänet (casus allativus ja adessivus), nagu: kalale ja kalal. Selle järele on siis Knüpfferi selge tundmine ja õpetus, et =line lõpulised sõnad alalütletwast käändest on sündinud. Et ta siin otse alalütletwa käände pääle mõtleb, tunnistawad tema näitused, mis ta juure lisab. Tema ütleb: „... rahholinne von rahhul; körwalinne von körwal; wahhelinne von wahhel; kerolinne von kerul; warjolinne von warjul; nimmelinne von nimmel; wallalinne von wallal...“ Need sõnad on omadusesõnad. Aga Knüpffer tõendab oma õpetust ka näitustega nimesõnade riigist. Tema kirjutab edasi: „... talgulinne, reielinne, killalinne,

1) Weit zahlreicher sind die abgeleiteten Adjective in =linne, und diese sind, nach meiner Ueberzeugung, von dem Dativ entsprungen.

kirrikolinne, kõgilinne (Gehülfe in der Brantweinsküche) u. s. w. tähendawad isikuid, kes talgul, reiel j. n. e. on.¹⁾ Siia juure lisab Knüpffer weel mõned laiemad seletused omast seisukohast, mis meie seekord kõrwale wõime jätta. Meie üleüldine ütlemine, et Knüpffer Eestis = line lõpuliste sõnade kätki leidja on, on praeguste ülemal seiswate ridadega ära näidatud.

§ II.

Lõpp = line on ka Soome keeles olemas ja kannab sääl seda kuju: =llinen. Ta sünnitab, otse nagu =line Eestis, wäga palju sõnu, läbistikku sellesama tähendusega, mis neil sõnul meilgi on. Näitused: Palkollinen = palguline, isällinen = isaline, lapsellinen = lapseline, lapsillinen = lapsiline, silmällinen = silmaline, silmillinen = silmiline, wakallinen = wakaline, rahallinen = rahaline, armollinen = armuline, arwollinen = arwuline, ahneellinen = ahneline, nuorellinen = nooreline, j. n. e. Mõnikord on Soomes tähendus tõine kui Eestis, aga ikka enam ehk vähem meie omale sarnane: Päivällinen = lõunasöömaag, s. o. söömine, mis päewal sünnib; omadusesõnana tähendab „päivällinen“ sedasama, mis meie „päewaline“. Suullinen on ka omadusesõnana täiesti meie „suuline“, aga nimesõnana tähendab „suullinen“ Soomes „kork, punn“, ka „suutäis“. Põhjusemõte on kõigis neis tähendustes ühine, nimelt: „mis suul on“.

Mis on Soome teadusemeeste tunnistus =llinen ehk =line lõpuliste sõnade sündimisest? Ka nemad ütlewad: See lõpp on adessivusest ehk alalütlewast käändest sündinud. Dr. E. Lönnrot nimetab omas suures sõnaraamatus =llinen lõpuliselt omadusesõnu siis ka „adjectiva adessiva“. Dr. A. Ahlquist ütleb (Suomen kielen rakennus, lhk. 54): „Adessivisijasta, yksikön ja monikon, johtaa kieli . . . montakin johdannaista, niinkuin esim. päivällinen, ehtoollinen . . .“, s. o. meie keeli: „Alalütlewast käändest, ainsuses ja mitmuses, sünnitab keel palju uusi sõnu, nagu näituseks: päewaline, õhtuline

1) Bezeichnen Subjecte, die talgul, reiel u. s. w. sind.

(tähendab Soome keeli nimesõnana „õhtusöömaaega“) . . .“ Omadusesõnadest rääkides (sääl samas, lhk. 65) õpetab Dr. Ahlquist niisamati, et =llinen lõpulistel nende hulgast alalütlew kääne niihästi üksikuses kui ka mitmuses tüveks on: „ . . . vartalona on adessivi — sija, sekä yksikön että monikon, niinkuin esim. sanoissa ajallinen, rahallinen, tawallinen, talollinen . . .“ j. n. e. Sellsamal kombel seletab Dr. A. Genetz asja (Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi, lhk. 20) ja weel mõni tõine keeleõpetaja, nagu K. Hämäläinen (Suomenkielen muoto-oppi, lhk. 115).

Nii on siis ka Soome teadusemeeste wiimne otsus =line ehk =llinen lõpulistest sõnadest seesama, mis meilgi (§ 8): Need sõnad on **nomina adessiva**.

Lisamärk. Et lõpp =line kokkupandud lõpp on: **l+i+ne**, Soome keeli tuleb weel liite lõpul hääl n juure ja algus — l on sääl kahekordne, sedamööda =**ll+i+ne+n**, siis uurib teadus ka, mis need üksikud osad igaüks enese kohta on ja kust nemad wälja on tulnud. Aga see uurimine ei ole weel kindlaid otsusi walmistanud ja on meie praegusel uurimise korral kõrwaline asi. Meil on sest kindlast teadmisesest seekord küll, et liites =line hääl ehk pookstaw =l alalütlewa käände lõpp =l on ja terve =line oma tähenduse poolest selle käände pääl seisab, mis omas põhjusemõttes paigalolemist, juuresolemist tähendab (casus locativus exterior, adessivus on).

Wiies päätükk.

=line lõpu wõõriti liitmine uuemal ajal.

§ 12.

Õige liitmine.

Et =line lõpulised sõnad alalütlewast käändest sünniwad, siis on nende sõnade kehas alati põhjussõnatais, muutmata alalütlew ehk adessivus olemas, nimelt sõna esiotsas. Ehk meie wõime ka nõnda ütelda: Missugusel kujul algussõna tüwi alalütlewas käändes leiatakse, sellsamal kujul ilmub tema ka alati sünnitatud =line lõpulisel uues sõnas.

See seadus maksab niihästi ainsuseliste kui ka mitmuseliste sõnasünnituste juures. Näitused:

puhuline	ehk	puhu+line	on =	puhul+ine	(s: puhk),
kohaline	ehk	koha+line	on =	kohal+ine	(s: koht),
jalaline	ehk	jala+line	on =	jalal+ine	(s: jalg),
laualine	ehk	laua+line	on =	laual+ine	(s: laud),
silluline	ehk	sillu+line	on =	sillul+ine	(s: sild),
nurgeline	ehk	nurge+line	on =	nurgel+ine	(s: nurk),
häriline	ehk	häri+line	on =	häril+ine	(s: härg),
asjaline	ehk	asja+line	on =	asjal+ine	(s: asi),
asjuline	ehk	asju+line	on =	asjul+ine	(s: asi),
jaoline	ehk	jao+line	on =	jaol+ine	(s: jagu),
kõrreline	ehk	kõrre+line	on =	kõrrel+ine	(s: kõrs),
täieline	ehk	täie+line	on =	täiel+ine	(s: täis),
käsiline	ehk	käsi+line	on =	käsil+ine	(s: käsi),

j. n. e.

Kõigis neis näitustes on põhjasõna alalütlev kääne, nagu tabeli paremal käel näeme, pehmendatud ehk nõrgendatud kujul; sedasama pehmendatud ehk nõrgendatud tüvekuju ilmutavad ka =line lõpulised sünnitused, nagu pahemal pool tähele võime panna.

On aga algussõna alalütlev kääne kõwal tüvekujul pruugitaw, siis on ka sünnitatud =line lõpulistel sõnadel kõwa tüvekuju. Näitused:

hambaline	ehk	hamba+line	on =	hambal+ine	(s: hammas),
lambuline	ehk	lambu+line	on =	lambul+ine	(s: lammas),

(„lambul“ on mitmuse adessivus = lambail = lammastel)

kaikaline	ehk	kaika+line	on =	kaikal+ine	(s: kaigas),
ahtraline	ehk	ahtra+line	on =	ahtral+ine	(s: aher),
kämbaline	ehk	kämbla+line	on =	kämblal+ine	(s: kämmal),
palgeline	ehk	palge+line	on =	palgel+ine	(s: pale),
mõtteline	ehk	mõtte+line	on =	mõttel+ine	(s: mõte),
murdeline	ehk	murde+line	on =	murdel+ine	(s: murre),
raipeline	ehk	raipe+line	on =	raipel+ine	(s: raibe),
istmeline	ehk	istme+line	on =	istmel+ine	(s: iste),

j. n. e.

On mõnel sõnal wahest esialgune tüwi kudagi muidu alalütlevas käändes muutunud ehk paendunud, siis on =line

lõpulisel sünnitussõnal ka ikka see tüvi. Näituseks: Sõnal hobune on tihti mitmuses alalütlew kääne hoostel (=hobustel). Sest käändest sündinud =line lõpuline sõna on =hoosteline = hooste+line = hoostel+ine (=hobusteline). — Kui algussõna tüvel muutumist ehk paendumist ei olegi, siis ei või seda ka sünnitatud sõnas ette tulla.

§ 13.

Wõõriti liitmine.

Mis on see võõriti liitmine, mis ma uuema aja inimestele süüks panen? See on see, et väga tihti, uusi =line lõpulisi sõnu sünnitades, ilma kõige seaduseta algussõna tüve lõputäishäälik ära kustutatakse ehk maha jäetakse ja siis niisuguse lühendatud tüve otsa lõpp =line pannakse. Üteldakse ja kirjutatakse kirikline, kuna õige sõna kuju siin kirikuline peab olema (=kirikul+ine). On sõna tüvi muutuw ehk paenduw, siis ei hoolita sest muutumisest ehk paendumisest midagi, wisatakse tüve lõputäishäälik metsa ja pannakse =line asemele, jälle on uus sõna walmis. Nii loeme ja kuuleme mõnikord: ülekordline ehk erakordline, mis wenekeelne чрезвычайный, saksakeelne ausserordentlich peab olema; nende wigaliste sõnakujude asemel peaks ülekorraline ehk erakorraline kirjutatama ja üteldama. Ehk: kõlbline, kus peaks kõlwuline üteldama (s: kõlb, gen. kõlwu). Kust uut sõna sünnitades pääle tuleb hakata, seda ei küsi suurem hulk meie praegusi kirjamehi mitte sugugi, nad loowad aga ühe =line lõpulise sõna tõise järel võõriti, nii et, näituseks, iga ajalehe nummer neist kubiseb. Meie ette astuwad kordamööda, nagu soldatid reas, seadusline, teadusline, kirjandusline, majandusline ja palju muid nendesarnatsid, kus seaduseline, teaduseline, kirjanduseline, majanduseline ehk: seaduslik, teaduslik, kirjanduslik, majanduslik peaksiwad seisma. Mispärast meie praegu ettetoodud ja laidetud sõnakujusid =line lõpuga hukka mõistame, seda mõistab lugija kergesti ära, kui ta meie käesolewa kirjatöö paragrahwid tähelepanemise ja meelespidamisega läbi on lugenud.

Aga — üteldakse mulle mõnelt poolt wasta ja wasta-
 ütlejate hulgas on terawaid mehi — rahwas ütleb ju: oksline
 (puu), pankline (maa), wiitline (tee), orgline (koht),
 nõndasamuti: wäntline, pindline, künkline, muhk-
 line, kühmline, kandline, j. n. e. Pääle selle leiame
 Ahrens'i grammatikas (I. lhk. 127): aukline, koopline, —
 Wiedemanni grammatikas (lhk. 217 jj.): hallikline, wõlgline,
 ja weel palju enam niisugusid Wiedemanni sõnaraamatus.
 Rahwas — Ahrens — Wiedemann, — kes wõib neile
 wasta hakata? Need on ommeti keele poolest meile eeskujuks.

Mina kosten: „Amicus Plato, amior Aristoteles, amicis-
 sima veritas.“ Armsad on mulle Ahrens ja Wiedemann, weel
 armsam rahwakeel, aga kõige armsam — tõde. Kriitika on
 ka nende kohta lubatud, mõnes tükis otse hädasti tarwiline.
 Eksimata ei ole ka kõige suuremad autoriteedid mitte.

Minu kriitika on siin järgmine:

1) Rahwakeel on küll igal maal, nii ka meil, õige ja loomu-
 line põhi kõnele ja kirjale. Mis terwe rahwas aastasade ja
 aastatuhandete wältusel omas elus ära elanud, omas waimus
 mõtelnud ja südames tunnud, on tema keeles kui suur wara
 tallele pandud. Niisugusest tuhandete ja millionide ühisest warast
 wõib iga üksik inimene alati rohkesti wõtta. Kes täieline
 kirjamees ja mõjus kõnepidaja tahab olla, peab igapidi rahwa-
 keelt tublisti tundma. Aga ka rahwakeele sisse tungiwad,
 mitmesuguste mõjumiste all, mõnikord wead, nagu umbrohtu
 ka kõige parema põllu päält leida wõib. Wõõras keel, millega
 kokkupuutumist on, rikub mõne osa kõneleja keelest ära, oma
 keele murded lähewad mõnes kohas ehk mõne inimese suus
 segi ja sünnitawad segadusi, hooletus ja tuimus ei pane keele
 terawust tähele ja keelepõllule ilmub wigasid kohte. Paneme
 paari näitusi omast Eesti keelest ette. Enam kui ükskord olen
 ma mõistlikkude meeste suust niisugusid lauseid kuulnud kui:
 „Olin turul ja ostsin enesele üks hobune,“ mis koguni keele
 seaduste wasta käib ja waidlemata wiga on. Peaks üteldama:
 „Olin turul ja ostsin enesele h o b u s e.“ Jälle ütles auus Eesti
 mees korra: „Härade hind on sell aastal kõrge,“ mis jälle
 wõimata on. Õige Eesti keel ütleb kas „h ä r g a d e hind“
 (nõnda põhjapoolistes murretes, „Tallinna keeli“), ehk „h ä r g i

hind“ (nõnda lõunepoolistes murretes, „Tartu keeli“), ei iganes ega kuski „härade.“ Aga kust see wõõriti ütlemine auusal mehel ommeti tuli? Ta ei olnud sugugi kada kasaks, kes keelt rumalusest ehk edewusest oleks narrinud. Asi tuli, nagu tähele panin, sest: Külamees oli Tartlane ja püüdis Tallinna keelt rääkida, sest see on ju kirjakeel, mõtles tema; mõne mehega peab kirjakeelt räägitama. Sellepärast jättis tema oma koduse murde õige kõnewiisi „här gi hind“ kõrwale, arwates et see kirjakeele ei sünni, ja mõtles, et Tallinna keel selle asemel „härade hind“ ütleb. Et see aga eksitus oli, ei teadnud tema hing mitte. Linnade paigus, kus Eesti keele kodused murded mõnikord waljusti kokku pörkawad, kuuleme iseäranis tihti niisugusid wigasid. Kohkudes wõib sääl keeletundja Eesti suust kuulda, et kellelgi „kaks lapst“ ja inimesel „kümme sõrmesid“ on, ja rääkijad, kes nõnda ütlewad, ei ole mitte igakord kadakasaksad ehk sugusalgajad, waid wõiwad kallid eestimeelsed mehed olla. Niisugused eksitused ja segadused keele wäljal ei jää ka maal-elawa rahwa pääle mitte mõjumata. Pea siin, pea sääl, pea ühes tükis, pea tõises, hakkab ka maarahwa keele külge rike. Meie ei tohi-ka rahwakeeles mitte kõiki kõnekäändusid ja sõnakujusid otsekohe selgeks kullaks arwata, waid peame ka nende kohta kriitika tuld tegema, liiatigi kui küsimine on, mis kirjakeelele tuleb soowida. Kirjakeelt peab teadus puhastama, rikastama ja ilustama, sest kirjakeel on üks osa hariduse elust ja nimelt üks wäga tähtis osa.

Praeguse paragrahwi esiotsas nimetatud wigaliste keelenäituste poole tagasi waadates, pean ütleva, et neid sünnitades juba rahwasuu eksi on läinud. Kus rahwas ainult paiguti ja kitsas piiris waleradasid on käinud, sääl sõidawad nüüd mõned kirjamehed raudteega tuulekiirusel ja igale poole. Aga midagi ei sünni põhjusega, olgu põhjus mõnikord ka nii wäikene, et teda kaua aega ja mõtlejate meestegi poolt tähele ei pandud. Ka sell eksitusel, et lõppu =line lühendatud sõnatüwe otsa liidetakse ja selle juures tüwe paendumise seadused tähele panemata jäetakse, on oma põhi. Sest räägime aga pärast sündsas kohas.

2) Ahrens on teraw Eesti keele tundja ja südi kriitikus. See on waidlemata. Aga see ei keela meid sugugi tunnistamast,

et ta mõnes tükis on eksinud ehk seletuse andmata jätnud. Ahrens eksib, näituseks, kui ta õpetab, et „ette“, „kokku“, „tuppa“ asemel peab „ete“, „koku“, „tupa“ kirjutama. Tema ütleb: Soome keeles on need sõnakujud „eteen“, „kokoon“, „tupaan“, Soome keel on Eesti keele ema, meie peame „ete“, „koku“, „tupa“ kirjutama. Aga tema on selle juures ära unustanud, et Soome kirjakeele „eteen“, „kokoon“, „tupaan“ Eesti keeles „ede“, „kogu“, „tuba“ peavad kõlama. Need sõnakujud on ka Eesti keeles, nimelt Saaremaal, tõesti olemas, — aga nad ei ole meie kirjakeeles pruugitavaks saanud. Eesti kirjakeel pruugib „ette“, „kokku“, „tuppa“, ja teeb seda õigusega, sest nõnda räägitakse Eesti suuremas osas maakondades. Ka neid meie kirjakeele sõnakujusid leitakse Soome murretes, kus nad „etteen“, „kokkoon“, „tuppaan“ kuuluvad. Nende Soome keele murdeliste kujudega oleks Ahrens meie kirjakeele sõnu pidanud kokku seadma, ei mitte Soome kirjakeelega. Aga tema arwas, kirjakeel seisku kirjakeele wasta, Soome kirjakeele järele mõõdetagu ka Eesti kirjakeelt, ema järele tehtagu ka tütre üle otsus, — ja eksis selle läbi omas õpetuses, liiatigi, kuna Eesti keel mitte Soome keele tütar ei ole, waid tema õde on. Nõnda on Ahrens ka weel mõnes teises punktis eksiteel. Lõpu = line kohta ei wõi meie temale küll mingisugust eksitust süüks panna, sest ta ei püüagi seda lõppu laiemalt ja sügawamalt ära seletada. Meie wõime ainult ütelda: Ahrensi keeleõpetuses puudub = line seletamine. Et ta oma näituste hulka ka sõnakujud aukline ja koopline (l. lhk. 127) wasta on wõtnud, ilma nende sõnade kohta ütle mata, mispärast nemad tema meelest teisiti on sünnitatud kui suurem osa = line lõpuliselt näitusi nende kõrwas, siis on asja arwata, et ta lõpu = line sündimist ja päris loomu mitte weel ei tunnud. Meie ei wõi siis ka omal praegusel uurimisel kudagi Ahrensi pääle toetada.

3) Ka Dr. Wiedemann ei wõi meile seekord mõõduandjaks ehk otsusetegijaks olla, meie ei tohigi teda sekka kutsuda, kui Eesti keele ajaloo kohta kõne on; see oleks tema enese ütlemise järele tema seisukoha wasta. Kuda wiisi? Dr. Wiedemann on mitukord kinnitanud, et tema Eesti keelt mitte ajalooliselt ei taha seletada ega selle keelele tulewiku teed

näidata. Ajalooliseks uurimiseks olewat weel liig wähe materjaali kogutud ja tulewiku tarbeks harigu Eestlased ise oma keelt. Tema olewat oma töödes enesele sihiks wõtnud, wõimalikult täiesti ette maalida, missugune Eesti keel praegu on, rahwa suus ja kirjanduses. Selle põhjusemõtte pääl seistes on ka Dr. Wiedemann oma sõnaraamatu kokku seadnud ja oma grammatika walmistanud. Tema on meile Eesti keelest laialise statistika annud. Keele minewiku ja tulewiku jätab ta meelega kõrwale. Meie ei wõi siis lootagi, et Dr. Wiedemann kuski meile seletaks, kudas Eesti keele sõnade lõpud on sündinud ja kudas nemad ühe ehk tõise oma tähenduse on saanud. Ka =line lõpu poolest otsime meie sellepärast Dr. Wiedemanni kirjades asjata sügawamat seletust ja mõõduandjat otsust. Tema toob meile ainult hulga =line lõpulisõnu ette, sõnaraamatus wõimalikult täiesti, mis ta aga ja kus ta aga kätte saanud, seab neid grammatikas salkadesse, seletab nende salkade ühise tähenduse lühidelt ära ja tõlgib siis üksikud sõnad saksa keele, nagu meie seda ka ülemal Dr. Wiedemanni oma sõnadega oleme näidanud (§ 10). Et Dr. Wiedemann mitte ajalooline uurija minewiku kohta ei ole, ka mitte kriitikaline uurija tulewiku kohta, waid loomutruu olewiku maalija, siis on ta kõik sõnad, ka kõik wigalised, oma kirjadesse wasta wõtnud, ka kõik uuema aja kirjameeste sünnitatud sõnad üles pannud, sell arwul, mis tema ajal Eesti raamatutest ja ajalehtedest leida oliwad. See ei ole siis ime sugugi, et meie Dr. Wiedemanni sõnaraamatus nii hästi kui ka tema grammatikas sõnu leiame, mis meie mitte wasta ei wõi wõtta. Ka =line lõpulisõnade salgast ei taha tema näitused mitte ütelda, et need kõik otse nõnda peawad olema, waid et Dr. Wiedemann neid nõnda on leidnud, et nad praegu Eesti keeles ehk kirjanduses olemas on. Seda asjalugu kaalu pääle pannes, peame tunnistama, et Dr. Wiedemann meile mitte ülemaks kohtumõistjaks ei wõi olla, kui otsust tahetakse teha, missugused =line lõpulisõnad õigesti on sünnitatud ja missugused wõõriti. Meie leiame tema kirjades mõlemat seltsi sõnu.

Et praegu arutatud asjal suurem ja laialisem tähtsus on, kui meie uurimine =line lõpulisõnadest tarwitab, siis lisan weel mõne näpunäite juure. Kudas Dr. Wiedemann ise

oma sõnaraamatu pääle waatab ja kudas tema soowi järele ka raamatu tarwitajad waatama peawad, seda seletab tema esimese wäljaande eeskõnes. Ta ütleb nimelt, et sõnad, mis ta oma sõnaraamatusse kokku kogunud, mitte kõik tema meele pärast ei ole. Tema oma tunnistus käib nõnda: „Selle süü aga pean ma enesest tagasi tõrjuma, nagu peaks mina kõiki neid uuesti sünnitatud ehk laenatud sõnu selle läbi, et ma neid oma sõnaraamatusse olen wõtnud, kiiduwäärilisteks ehk tarwitamisele sündsateks; ma pean koguni selle wasta mõndagi nende hulgast wõõriti sünnitatud sõnaks ja soowin, et mõni parem nende asemele pandaks; aga praegusel ajal kirjutatakse ikka enam asjade üle, millede jaoks üleüldiselt aru saadawas sõnawaras tarwilised sõnad puuduwad, seega on kirjamehed sunnitud uusi sõnu sünnitama ehk laenusid tegema, ja sellepärast saab ikka ka hää olema, kui nad näewad, mis tõised selles asjas juba teinud ja ära katsunud, et keelt mitte ilma asjata arusaamata sõnadega ei koormataks.“¹⁾ Dr. Wiedemanni sõnaraamat ei taha siis mitte kirjameestele eeskujuline olla, kudas Eesti keelt kirjutada tuleb, ta ei ole kooliraamat, waid see raamat on kirjutatud ainult teadusliku sihiga, et uurijatele materjaali kätte muretseda. Mis raamatu tarwitajad selle materjaliga teewad, see on nende oma asi, aga ka nende oma wastamine. See siht jäi ka tõises wäljaandes, mis minu toimetamise alla usti, Keiserliku teaduse akadeemia soowimise pääle seisma. Ka tõine wäljaanne on ainult pilt sest, missugust nägu Eesti keel Dr. Wiedemanni ajal ja tema uurimiste järele kandis. Sell näol on aga suur hulk plekkisid ja armisid pääl, mitte Dr. Wiedemanni süü läbi, waid meie eneste — Eestlaste — süü läbi, kes meie ise need armid oleme lõonud ja plekid pääle oleme lasknud

1) Dagegen indessen muss ich mich verwahren, als ob ich durch die Aufnahme alle diese neugebildeten oder entlehnten Wörter für preiswürdig und der Beibehaltung werth hielte, ich halte im Gegentheil Manches darunter für verfehlt, und wünsche, dass es durch besseres ersetzt werden möchte, aber es wird jetzt immer mehr über Gegenstände geschrieben, wofür dem allgemein verständlichen Wortschatz die benöthigten Ausdrücke fehlen, die Autoren sind also genöthigt zu Neubildungen oder Entlehnungen zu greifen, und da wird es immer auch gut sein, wenn sie sehen, was schon Andere hierin gethan und versucht haben, damit die Sprache nicht ohne Noth mit Unverständlichem überladen werde.

tulla. Neid kaotada ja Eesti keele loomulist, ilusat nägu paistma panna, see on Eesti teadusemeeste oma asi ja kohus. Selleks tahab ka praegune pisukene kirjatöö oma wiisi ja määratud piiris katsed ja kaastööd teha. Nende sõnadega oleme ühtlasi ära ütelnud, et meie Ahrensi ja Dr. Wiedemanni tööde juure, olgu nemad kui tähtsad ja tänuväärilised tahes, mitte ei wõi seisma jääda, waid meie peame edasi astuma. — Pärast seda lühikest, aga tarwilist wahekõnet astume omas =line lõpuliste sõnade uurimises jälle edasi.

4) Et =line lõpulised sõnad, kus algussõnas tüwe lõputäishäälik on kaotatud ja alalütleva käände kuju rikutud, eksitused ja sellega keelewastased on, seda tunnistawad meile kõige selgemine Eesti kirjanduse ajalugu ja rahwalaulud. Meie wanad raamatud ei tunne niisugusid sõnu, nagu kirikline ja mätline. Nemad ütlevad selle asemel õigesti kirikuline ja mätlik. Ma olen Georg Mülleri jutlused, mis kolmesaja aasta eest on kirjutatud, ja siis õndsas Otto Willem Masingi „Nädala-Lehe“ terwe esimese aastakäigi (aastast 1821) läbi lugenud, otse selle sihiga, kudas nemad =line lõppu pruugiwad, aga mitte üht sõna ma ei ole leidnud, kus =line ees algussõna tüwi oleks lühendatud, alalütlew kääne rikutud olnud. See tähendab midagi. See tähendab, et sõnakujud kirikline, mätline ja nende sarnatsed nimetatud meeste ajal Eestis tundmata oliwad. Need kujud on uuema aja sünnitused, aga keele seaduse wasta. Esiwanemad ei tunnista neid mitte omaks. Esiwanemad astuwad ka oma lauludes nende ebasünnituste wasta. Rahwalauludega on mull nelikümmend aastat tegemist olnud, nüüd seisawad nemad mull pea igapäew silmade ees, aga ma olen üheainsa näituse leidnud, kus =line lõpuline sõna algussõna tüwe lühendamisega ehk, tõisiti ütelda, alalütleva käände rikkumisega on sünnitatud. See on sõna „kuningline“, mis Neus'i laulude kogus (lhk. 348) loeme:

„Kala-kudo kuningline“.

Aga ka sellegi sõna poolest kahtlen mina õigusega, kas ta rahwasuust nõnda on tulnud. Laul, kus sõna seisab, on Dr. Kreutzwaldi üleskirjutatud, Setumaalt pärit. Minu käes on praegu küll pea kõik laulud, mis Setumaal senni paberisse

on pandud, aga tõisi sellesarnatsid sõnu ma neis ei leia. Pääle selle teab iga asjatundja, et Dr. Kreutzwald rahwalaulusid üleskirjutades laulusõnu väga tihti on muutnud. Nimelt Setukeste laulud on tema mõnikord nii „ümber teinud“, et Setu keelemurret sugugi enam ära ei tunne. Setukeste laulude kogu, mis pea trükist ilmub, saab see ütlemise elawate näitustega tõeks tegema. Niisugusel asjalool ei wõi meie siis mingisugust rõhku selle pääle panna, et ülemal nimetatud laulude kogus sõnakuju „kuningline“ olemas on. Tõendamise ja kinnitamise wäge temal ei ole. Meie peame selle otsuse juure jääma: Rahwalaulud sünnitawad = **line** lõpulisi sõnu alati alalütlewast käändest, algussõna tüwe lühendamine — uuema aja kombel — on neile üsna wõõras. See asjaolu on tähtsaks kinnituseks, et meie seletus praeguses kirjatöös = line lõpulistest sõnadest tõe põhja pääl seisab, õige on.

Lisamärk. Et mull wõimata on olnud, ühe = line lõpu pärast kõiki eestikeelsid raamatuid läbi lugeda, see on arusaadaw. Sellepärast ei wõi ma mitte ütelda, millas ülemal laidetud = line lõpulisi sõnu meie kirjanduses ilmuma hakkab. Niipalju on minu teades selge, et neid juba wiiekümne aasta eest sääl ja tääl leitakse ja et alles uuem aeg nende arwu suurel mõõdul on kaswatanud. Meie keele ja kirjanduse ajaloo uurijatele oleks see väga huwitaw, kui mõni noorem kirjamees enam wanu raamatuid, kui mull wõimalik oli, läbi loeks ja kõik = line lõpulistest sõnad, mis ta leiab, üles tähendaks, nimelt täiesti ses kujus, mill raamatute wäljaandjad neid on kirjutanud. Sest saaks wististi mõni kiirg walgustamiseks meie uurimise pääle langema. Rahwalauludes wõib ka ehk weel mõni = line sawaline elukas olla, mis tõisiti on sünnitatud, kui siin õpetatakse, ja minu silmade eest warjule on jäänud. Nii laialises materjaalis, nagu meie rahwalaulude kogu on, ei oleks see mitte ime. Aga ma wõin ette ära ütelda, et need wastalised leidused ka oma täie seletuse saawad leidma.

§ 14.

Aga küsime nüüd ja kostame, kust see on tulla wõinud, et = line lõppu wõõriti algussõna tüwe otsa hakati liitma?

Minu arwates on sõnalõpp = lik see seeme, kust mõne lahjaks jäänud keelepõllu pääl meie pahandaw umbrohi wälja on kaswanud ja laiale lagunened. Kuidas nii? Selle arusaamiseks peame = lik lõpust rääkima.

Lõpp = lik seisab oma tähenduse poolest wäga = line ligi, nimelt siis, kui = line omadust ehk iseloomu, olu ehk järge, wiimseks wähenamist tähendab, — grammatika keeli ütelda: =line qualitatiss, =line status ehk =line deminutivum on. Neis tähenduste liikides wõib wäga tihti =line lõpulise sõna asemel ka =lik lõpulist sõna pruukida, sest samast algussõnast. Näituseks: imeline = imelik, salaline = salalik, sõnaline (послушный, gehorsam) = sõnalik, himuline = himulik, mureline = murelik, rahuline = rahulik, kasuline = kasulik, tululine = tululik, tänuline = tänulik, wanaline = wanalik, pühaline = pühalik, üheline (равнобърный, gleichmässi) = ühelik, j. n. e. Nagu ette pandud näitused tunnistawad, tähendawad ka = lik lõpulised, üleüldse üteldes, omadust ehk iseloomu, olu ehk järge, ja — kui algussõna juba ise omadusesõna on — omaduse wähemat, madalamat kraati. Laiemat seletust = lik lõpu tähendusest ei ole siin mitte tarwis, niisamati ka uurimist selle üle mitte, kas =lik päris Eesti keele sõnalõpp on, wõi on tema Saksa keelest laenatud (=lich, murretes ka lik). Meil on praegusel uurimisel sest küll, et näitame, kuõas lõppu =lik Eesti keeles algussõnaga kokku liidetakse ja kuidas =line lõpuga segadused on sündinud.

Üleüldised õiged seadused, millede järele =lik lõpuga Eesti keeles uusi sõnu sünnitatakse, on järgmised:

1) Lõpp = lik sünnitab sõnu niihästi käänatawaist algussõnadest ehk nominatest (nomina) kui ka aja- ehk tegusõnadest (verba), kuna =line lõpulised sõnad ainult nominatest sünniwad, sest et neil üksi alalütlew kääne, s. o. =line lõpuliste sõnade ema, olemas on, mitte aga aja- ehk tegusõnadel.

2) Lõpp = lik liidetakse algussõna tüwe otsa, mitte mõne käände külge, nagu =line lõpulised sõnad alalütlewast käändest sünniwad.

3) On algussõna tüvi paenduw, siis wõetakse — kui = lik lõppu pruugitakse — kokkuliitmiseks kõwa tüwekuju, kuna = line lõpulistel sõnadel algussõna tüwi kõwa ehk nõrk wõib olla, sedamööda kudas alalütlewat käänet Eesti keeles ühes ehk teises sõnade liigis kujutatakse.

4) On kahesilbiline algussõna tüwi niisugune, kus esimeses silbis pikk täishäälik seisab, ehk kus lühikese ehk pika täishääliku taga/mitu umbhäälikut järgneb, ehk on tüwi kolme- ehk weel enama silbiline, — siis wisatakse, lõppu = lik tüwega kokku liites, tüwe wiimne täishäälik, lõputäishäälik, ära.

Nende seaduste pääl seisab = lik lõpu kokkuliitmine algussõnade tüwega. Walgustame neid seadusi näitustega elawast ja õigest rahwakeelest. Selle juures jätame kõik ühesilbilised tüwed (nagu: maa, tee, soo, ehk tegusõnadest loo (ma), sõõ (ma), wii (ma) j. n. e.) kõrwale, sest neist rahwakeel mitte teades = lik lõpuliselt sõnu ei sünnita. „Õolik“ ja „maalik“ (isamaalik) on kirjameeste loodud.

A. Sünnitused nominatist.

1. Kahesilbilised tüwed lühikeste täishäälikutega ja ühe umbhäälikuga tüwe sees:

rahu (tüwi niisamati)	rahulik,
sõda (tüwi niisamati)	sõdalik (mitte „sõalik“),
	j. n. e.

2. Kahesilbilised tüwed pika täishäälikuga esimeses silbis:

piin (tüwi: piina)	piinlik (mitte „piinalik“),
haud (tüwi: hauda)	haudlik (mitte „haualik“),
paik (tüwi: paika)	paiklik (mitte „paigalik“),
kõik (tüwi: kõike)	kõiklik (mitte „kõigelik“),

(on = всесторонний = allseitig),

riik (tüwi: riiki)	riiklik (mitte „riigilik“),
auk (tüwi: auku)	auklik (mitte „augulik“),
pruut (tüwi: pruuti)	pruutlik (mitte „pruudilik“),
kuiw (tüwi: kuiwa)	kuiwlik (mitte „kuiwalik“),

j. n. e.

3. Kahesilbilised tüved mitme umbhääli-
kuga tüve sees:

muhk (tüwi: muhku)	muhklik (mitte „muhulik“),
tusk (tüwi: tuska)	tusklik (mitte „tusalik“),
tükk (tüwi: tükki)	tüklik (mitte „tükilik“),
arg (tüwi: arga)	arglik (mitte „aralik“),
org (tüwi: orgu)	orglik (mitte „orulik“),
kond (tüwi: konda)	kondlik (mitte „konnalik“),

(kokkupandud sõnades, nagu „kogukondlik“),

kand (tüwi: kandu)	kandlik (mitte („kannulik“),
nõrk (tüwi: nõrka)	nõrklik (mitte „nõrgalik“),
nurk (tüwi: nurka)	nurklik (mitte „nurgalik“),
pank (tüwi: panku)	panklik (mitte „pangalik“),
ränk (tüwi: ränka)	ränklik (mitte „rängalik“),
rünk (tüwi: rünka)	rünklik (mitte „rüngalik“),
järk (tüwi: järku)	järklik (mitte „järgulik“),
pilk (tüwi: pilku)	pilklik (mitte „pilgulik“),

(kokkupandud sõnas „silmapilklik“),

halp (tüwi: halpi)	halplik (mitte „habilik“),
tõlp (tüwi: tõlpi)	tõlplik (mitte „tõlbilik“),
tomp (tüwi: tompi)	tomplik (mitte „tombilik“),
templik (tüwi: tempu)	templik (mitte „tembulik“),
wänt (tüwi: wänta)	wäntlik (mitte „wändalik“),
kurb (tüwi: kurba)	kurblik (mitte „kurwalik“),

j. n. e.

oks (tüwi: oksa)	okslik (mitte „oksalik“),
------------------	---------------------------

j. n. e.

käänd (tüwi: käändu)	käändlik (mitte „käänulik“),
keerd (tüwi: keerdu)	keerdlik (mitte „keerulik“),

j. n. e.

mätas (tüwi: mätta)	mätlik (mitte „mättalik“),
waras (tüwi: warga)	warglik (mitte „wargalik“),

j. n. e.

kerge (tüwi: kerge)	kerklik (mitte „kergelik“),
raske (tüwi: raske)	rasklik (mitte „raskelik“),
uhke (tüwi: uhke)	uhklik (mitte „uhkelik“),
haige (tüwi: haige)	haiglik (mitte „haigelik“),
priske (tüwi: priske)	prisklik (mitte „priskelik“),

j. n. e.

4. Kolme ja enama silbilised tüved:

kirik (tüwi: kiriku)	kiriklik (mitte „kirikulik“),
ammet (tüwi: ammeti)	ammetlik (mitte „ammetilik“),
kuningas (tüwi: kuninga)	kuninglik (mitte „kuningalik“),
riiakas (tüwi: riiaaka)	riiaklik (mitte „riiakalik“),
seadus (tüwi: seaduse)	seaduslik (mitte „seaduselik“),
teadus (tüwi: teaduse)	teaduslik (mitte „teaduselik“),
kodanik (tüwi: kodaniku)	kodaniklik (mitte „kodanikulik“ ehk „kodanlik“),

j. n. e.

keiser (tüwi: keiseri)	keiserlik (mitte „keiserilik“ ehk „keisrilik“),
meister (tüwi: meisteri)	meisterlik (mitte „meisterilik“ ehk „meistrilik“),
naaber (tüwi: naaberi)	naaberlik (mitte „naaberilik“ ehk „naabrilik“),
junkur (tüwi: junkuri)	junkurlik (mitte „junkurilik“ ehk „junkrulik“),

j. n. e.

B. Sünnitused aja- ehk tegusõnadest:

surema (tüwi: sure)	surelik,
purema (tüwi: pure)	purelik,
hübema (tüwi: hübe)	hübelik,
põdema (tüwi: põde)	põdelik (mitte „põelik“),

j. n. e.
kuulma (tüwi: kuule)	kuullik (mitte „kuulelik“),

(kokkupandud sõnas „sõnakuullik“, millest kirjamehed tihti „sõnakuulelik“ teewad, ehk küll eksitamata rahwasuu alati „sõnakuullik“ ütleb),

muutma (tüwi: muuta)	muutlik,
----------------------	----------

j. n. e.

3. tahtma (tüwi: tahta) tahtlik,
 tundma (tüwi: tunde) tundlik,
 andma (tüwi: anda) andlik,
 (kokkupandud sõnades, nagu „järeleandlik“)
 wõtma (tüwi: wõtta) wõtlik,
 (kokkupandud sõnades, nagu „wastuwõtlik“)
 leppima (tüwi: leppi) leplik (mitte „lepilik“),
 pakkuma (tüwi: pakku) paklik (mitte „pakulik“),
 (kokkupandud sõnas „auupaklik“)
 j. n. e.
 passima (tüwi: passi) paslik (mitte „passilik“),
 j. n. e.
 hoidma (tüwi: hoida) hoidlik,
 püüdma (tüwi: püüda) püüdlük,
 kartma (tüwi: karta) kartlik,
 petma (tüwi: petta) petlik,
 wiitma (tüwi: wiita, wiitlik,
 peksma (tüwi: peksa) pekslik,
 näitama (tüwi: näita) näitlik, j. n. e.

Seitse wiimist sõna wõiwad ka = lema lõpulistest sõnadest tulla, mis tegemise kordamist, sagedat tegemist tähendawad, — sõnadest: hoidlema, püüdlema, kartlema, petlema, wiitlema, pekslema, näitlema, nagu waidlemata omadusesõnad heitlik, riidlik, kisklik, taplik tegusõnadest heitlema, riidlema, kisklema, taplema sünniwad, kus siis ainult = ik lõpp on, häälik l aga sõna tüwe osaks jääb. Siiski — igapäewases kõnes tunnukse ka siin l+ik kui lõpp = lik.

4. Kannatama (tüwi: kannata) kannatlik,
 õpetama (tüwi: õpeta) õpetlik,
 unustama (tüwi: unusta) unustlik, j. n. e.

Mõnikord näikse, et =lik lõpuline sõna ühtlasi nimesõnast (nomen substantivum) ja tegusõnast (verbum) wõib tulla. Näituseks: Sõna riidlik wõib algussõnadest riid ja riidlema, sõna usklik algussõnadest usk ja uskuma sündida. Aga arwatagu siin kumba tahes sünnitamist õigemaks, sünnitatud sõna tähendus ja =lik lõpu liitmine on täiesti ühesugune.

§ 15.

Kudas on segadus =line ja =lik lõpu pruukimises tõusnud? Selleläbi, et neid lõppusid säääl ja tääl ära wahetati, tõist tõise asemel algussõna otsa hakati panema, mis mõlemate lõppude ühesarnane tähendus wõimalikuks tegi. Juba ülemal, § 14 alustuses, ütlesime, et see igapäewases kõnes ja kirjutamises ükskõik on, kas meie imeline ehk imelik, rahuline ehk rahulik ütleme. Olgu ka, et teaduse mees peenikest wahet teeb ja tunneb, sõnade mitmesuguse sündimise põhja pääl, aga praktilises keele pruukimises seda wahet ei tunta ehk ei panda tähele. Tõine lõpp astub tihti tõise asemele, — ja sündsäl korral olgu see ka keelamata.

Aga wahetamise juures unustati ja unustatakse weelgi ära, et mõlemail lõppudel omad iseäralised seadused on, kudas neid algussõna otsa liidetakse, nagu ülemal laiemalt oleme seletanud. Need sünnitamise seadused ei salli mitte wahetamist, =line nõuab oma seadusi, =lik jälle omasid. Aga mõni murre, weel enam kirjamehed, ei hooli sest mitte, nad liidawad =line lõppu ka =lik lõpu kombel ja =lik lõppu =line lõpu kombel, segamisi, ja — segadused on walmis, keele wead käes. Näitused:

i. =lik lõpuliste sõnade kaju järele sünnitatakse wigalisi =line lõpulisi sõnu:

a. =lik õigesti liidetud: b. =line wõõriti liidetud:
d. =line õigesti liidetud:

a. õieti:	b. wõõriti:	d. õieti:
piinlik	piinline	piinaline,
tusklik	tuskline	tusaline,
tüklik	tükline	tükiline,
arglik	argline	araline,
nurklik	nurkline	nurgeline,
järklik	järkline	järguline,
pilklik	pilkline	pilguline,
okslik	okslin	okseline,
keerdlik	keerdline	keeruline,
warglik	wargline	wargaline,
kerglik	kergline	kergeline,

haiglik	haigline	haigeline,
ametlik	ametline	ammetiline,
kuninglik	kuningline	kuningaline,
seaduslik	seadusline	seaduseline,
teaduslik	teadusline	teaduseline,
kirjanduslik	kirjandusline	kirjanduseline,
majanduslik	majandusline	majanduseline,
	j. n. e.	

Neis näitustes, mis praegu ette panime, on õiged =lik lõpulised ja õiged =line lõpulised üleüldse ühesuguse tähendusega ja wõiwad kergesti ükstõise asemel pruugitud saada. Meie tahame oma tabeliga ainult näidata, kudas mõnikord =line lõppu kõnes ja kirjades wõõriti liidetakse, mis õiges ja ilusas kirjas mitte ei peaks sündima. Aga tihti on lugu nõnda, et =lik lõpulistel ja =line lõpulistel sõnadel mitte täiesti ühesugune tähendus ei ole, et küll mõlemad sõnad ühest ja sest samast algussõnast sünniwad. Kiriklik on midagi tõist (церковный, kirchlich), kui kirikuline (посвѣтитель церкви, Kirchengänger). Niisamati on waks wahet, kui meie haudlik ja auklik ütleme ja tõises kohas haualine ja auguline pruugime. „Haudlik“ ja „auklik“ on see, kus haudu ehk auka on, — „haualine“ on see, kes haua on, sõna „auguline“ pruugitakse kokkupandud sõnades, nagu „kaheauguline“, „kolmeauguline“, „mitmeauguline“ j. n. e. Meie siin ei wõi ju täielist, igapidist keeleõpetust anda, terwet sõnaraamatut kirjutada, — meie tahame ainult näidata, kus =lik ja =line lõppu õigesti liidetakse, kudas wigasid sõnade kuju poolest Eesti keeles ja kirjas eemale tuleb hoida.

Lõpuga =lik wõib, nagu ülemal oleme näinud, ka tegusõnadest uusi sõnu sünnitada, aga =line lõpuga mitte. Sellepärast on see Eesti keele rikkumine, kui räägitakse ja kirjutatakse: tegeline, häbeline („häbiline“ on õige), tundline, püüdline (sõnast „püüdma“), hoidline, kannatline j. n. e. Peab räägitama ja kirjutatama: tegelik, häbelik, tundlik, püüdlik, hoidlik, kannatlik j. n. e. Kõige paremad kirjamehed eksiwad siin mõnikord.

2. =line lõpulistest sõnade kuju järele sünnitatakse wigalisi =lik lõpulisest sõnu:

a) =line õigesti liidetud:	b) =lik wõõriti liidetud:	d) =lik õigesti liidetud:
kiusuline	kiusulik	kiuslik,
plekiline	plekilik	pleklik,
metsaline	metsalik	metslik,
	j. n. e.	

Terane lugija on isegi tähele pannud, et =line ja =lik lõpulisõnu sünnitades algussõna tüvesid on, mis ühel kujul, muutmata, niihästi =line kui ka =lik lõpu juures ühtlasi pruugitakse. Meie ütleme õigesti niihästi rahuline (=rahu+line), tululine (=tulu+line), kui ka rahulik (=rahu+lik), tululik (=tulu+lik). Need on niisugused kahesilbilised kää-natawate sõnade (nominate) tüwed, kus mõlemates silpides lühikene täishäälik ja nende täishäälikute wahel üksainus sulahäälik (l, m, n, r) ehk wisisew häälik (s) ehk õhkuw häälik (h) ehk pooltäishäälik (j, w) seisab, näituseks: ilu, ema, wana, puru, isa, rahu, maja, kõwa.

§ 16.

Kui üksikuid seaduse wasta sünnitatud =lik ja =line lõpulisõnu wõrdleme, siis paneme tähele, et rahwa suus lõppu =lik palju laiemalt ja enam =line lõpu kombel liidetakse ehk =line asemel pruugitakse, kui ümberpööratud. Lõppu =line lõpu =lik kombel ehk tema asemel leiame ainult mõnes murdes ja uuemal ajal iseäranis tihti kirjameeste töödes. Walgustame ütlemist näitustega.

1. Lõpp =lik lõpu =line asemel.

Igas Eesti murdes kuuleme järgmisi näitusi:

hoolelik	=	hooleline	(ei ütelda „hoollik“),
armulik	=	armuline	(ei ütelda „armlik“),
waimulik	=	waimuline	(ei ütelda „waimlik“),
rõõmulik	=	rõõmuline	(ei ütelda „rõõmlik“),
wõimalik	=	wõimaline	(ei ütelda „wõimlik“),
õnnelik	=	õnneline	(ei ütelda „õnnlik“),
naerulik	=	naeruline	(ei ütelda „naerlik“),
sõbralik	=	sõbraline	(ei ütelda „sõbrlik“),
lapselik	=	lapseline	(ei ütelda „lapslik“).

Kudas siin seadusewastased =lik lõpulised sünnitused käidawaks on saanud, selle asemel seadust mööda loodawad sõnakujud kõrwale jäänud, on raske ütelda. Mõnikord näikse kergem wäljaütlemine ehk parem kõla põhjuseks olewat, — hoolelik ja lapselik on kergemad ütelda ja kõlawad paremine kui hoolik ja lapslik, — armulik, waimulik, wõimalik kuuluwad ladusamine kui armlik, waimlik, wõimlik, — sõbrlik on otse raske ütelda (euphooniline põhjus). Wõib ka nõnda arwata, et need sõnad, mis nüüd seaduse wasta käiwad, õige wanad on, nimelt sest ajast päritud, kus ette pandud sõnade tüwed mingisugust lühendamist weel ei kannatanud, kus ka meie aja lühendatud nimetawad käänded arm, waim, wõim, rõõm, hool, õnn, laps weel armu, waimu, wõima, rõõmu, hooli, õnni, lapsi oliwad, nagu meie neid nimetawaid weel praegugi wanus lauludes küllalt leiame (historialine põhjus). Wiimseks võib mõtelda, et meie seadusewastased =lik lõpulised sõnad oma kuju ainult =line lõpulistele sõnade mõju all on saanud (analogialine põhjus). Olgu siin asi kuida ta on, seda peame ütlema: Mis igal pool tuttaw ja pruugitaw, see on keeles täie kodaniku õiguse enesele omandanud, meie ei wõi ega jõua neid sõnu enam keelest wälja wisata, nemad jäägu ka edespidi pruugitawaks, päälegi ei ole nende arw mitte suur. Aga kirjameestele anname meie seda nõuu ehk nõuame otse seda, et nad uusi =lik lõpulisi sõnu sünnitades seadust mööda käiwad, nagu praegune kirjatöö näitab.

Ainult ühe salga kahesilbilisi sõnu olen ma Eesti keeles leidnud, kus kaks umbhäälikut sõna tüwes seisab ja siiski see seaduseks on, et lõpp =lik lühendamata tüwe otsa panakse. Need on niisugused sõnad, kus tüwe tõine silp (lõpp) =ja ehk =ju on. Asi, tüwi: asja, kiri — kirja, nali — nalja, põhi — põhja, tühi — tühja, wili — wilja; kahi — kahju, wali — walju, wari — warju j. n. e. Kui keel neist sõnadest =lik lõpulisi omadusesõnu sünnitab, siis käiwad need ikka nõnda: asjalik, kirjalik, naljalik, põhjalik, tühjalik, wiljalik; kahjulik, waljulik, warjulik j. n. e. Siin on kokku liites wõimata, =lik lõppu lühendatud tüwe otsa panna, raske wäljaütlemise pärast. Kui tüwe lõpuhääli a ehk u ära

heidetakse, siis pörkawad kolm häälikut kokku, mis Eesti keeles kõrwu seista ei wõi. Asjlik (= asj+lik), kirjlik (= kirj+lik), naljlik (= nalj+lik), kahjlik (= kahj+lik) j. n. e. ei ole sugugi suu pärast wälja ütelda, ka kõrwale kuuldes mitte lõbusad.

2. Lõpp = **line** lõpu = **lik** asemel.

Nii kaugele kui minu tähelepanemised ulatawad, leitakse seda wahetamist kõige rohkem Wiljandi ja põhjapoolses Tartu maakonnas ja uemas ajakirjanduses. Et wahetamine tihti tähenduse poolest ja mõnikord ka kuju poolest täiesti wõimalik on, oleme juba ülemal näidanud, rahuline = rahulik, tululine = tululik j. n. e. (Waata § 14 ja 15). Aga segadused ehk wead sünniwad selle läbi, et =line lõppu =lik lõpu seaduste järele tüwe külge liidetakse, koguni tähele panemata ehk ära unustades, et =line lõpulised sõnad ainult alalütleva käände põhja pääl sünniwad. Näitusi oleme § 15 pkt 1. lugi-jale rohkesti ette pannud. Kes siis Eesti keele puhtust ja tema loomulist ilu armastab, seda palume, et ta edespidi mitte wigaliselt ei kirjutaks piiniline, nurkline, argline, ammetline, haridusline, kirjandusline j. n. e., waid kas piinlik, nurklik, arglik, ammetlik, hariduslik, kirjanduslik j. n. e. ehk piinaline, nurgeline, araline, ammetiline, hariduseline, kirjanduseline j. n. e.

* * *

Sellega lõpetame oma arutuse =line lõpulistest sõnadest. Ma tean ise wäga hästi ja tunnistan keelamata, et praegune uurimus weel mitte kõiki külgi ja punktisid ette ei ole toonud, mis uuritawal ajal — peenemalt sihtides — on. Mõni üksik punkt jääb weel tumedaks ja ootab edespidi oma seletust. Niisamati on see tarwiline, et =line ja =lik lõpu kõrwa wõrdlemiseks ka sõnasünnitawad lõpud =lane, =kas ja lihtne =ne seatakse, et wõrreldes kõikide nende lõppude õige pruukimine, nende sarnadused ja wahed kõigiti selgeks saaksiwad. Niisugust laiendatud tööd kirjameestele pakkuda, ei kannud see kord minu aeg. Ma loodan seda edespidi Saksa keeli teha, nimelt sellepärast Saksa keeli, et ka laiemad keeleteuurijate ringkonnad meie keeletööst osa wõiksiwad wõtta.

Meie omad kirjamehed oskavad ju kõik ka enam ehk vähem seda keelt; neist ei saa siis midagi mööda minema. Aga ma arwan, et ma ka praegust lühemat kirjatööd mitte asjata ei ole kirjutanud. Meie peame omast keelest seletusi tegema, tema seadusi tundma õppima ja leitawaid wigasid kaotama. Sellega harime oma kirjakeelt ja haritud rahwal peab ka haritud keel olema. On keele seadused selgeks tehtud, siis wõib teda igamees ka kindlasti õppida. Pääle selle on minu soow, et keeletundjad ja teadusemehed minu praeguse töö terawasti läbi katsuksiwad ja minu puudusi parandaksiwad. Meie keel ja kiri saawad sest kasu tundma ja tänama.

